

परिच्छेद एक

परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि

विभिन्न कालखण्डमा पृथ्वीमा विभिन्न समस्याहरू मानव लगायत अन्य जीवहरूलाई आईलागेका इतिहास छन । जस्तै: प्राकृतिक प्रकोप भूकम्प,माहामारी, बाढी पहिरो, सुनामी, विश्व युद्ध, डायनोसोर लोप हुनु आदि । पृथ्वीमा सर्वश्रेष्ठ कहलिएको मानवजातीले आफ्नो स्वार्थपूर्ती गर्न निरन्तर प्रकृतिसँग खेलवाड गरेको परिणाम स्वरूप समय समयमा प्रकृतिले यस्ता विपत्तीहरू सिर्जना गर्दछ । आजको २१ औं शताब्दीमा विश्वव्यापीकरण फस्टाई रहेको बेला मानिसले कल्पनानै नगरेको र सोचै बाध्य हुने गरी सन् २०१९ को अन्ततिर विश्वको दोस्रो ठूलो अर्थतन्त्र भएको देश चीनको वुहान प्रान्तमा जनावर (सि फुड मार्केट) बाट कोरोना भाइरसको जन्म भयो । हाल उक्त भाइरसको नाम विश्व स्वास्थ्य संगठनले कोभिड-१९ राखेको छ । विश्वका देशहरू एक आपसमा अन्तरनिर्भर रहेकोले तथा यो एउटा सरुवा रोग भएकोले एड्स, क्यान्सर भन्दा पनि मानव जातीका लागि ज्यादै खतरा सावित हुदै गएको छ ।

विश्व स्वास्थ्य संगठनका अनुसार सन् २०१९ को डिसेम्बर ३१ मा चीनको वुहान सहरबाट सुरु भएको कोरोना भाइरसको प्रकोप हाल संसारभर फैलिएको छ । विश्व स्वास्थ्य सङ्गठनले सन् २०२० जनवरी ३० मा यसलाई अन्तर्राष्ट्रिय सरोकारको आकस्मिक स्वास्थ्य समस्या भनी उल्लेख गर्नुका साथै सन् २०२० फेब्रुअरी ११ मा यस रोगको नाम कोभिड - १९ (कोरोना भाइरस डिजिज २०१९) राखेको थियो । साथै, सन् २०२० मार्च ११ मा यस रोगलाई विश्वव्यापी महामारीको रूपमा घोषणा भएको थियो । (WHO, 2021)

कोभिड १९ भनेको आनुवंशिक संरचनामा आरएनए भएका भाइरस अर्थात् विषाणुको एउटा समुहलाई वैज्ञानिकहरूले कोरोना भाइरस नामाकरण गरेका थिए । यो श्वासप्रश्वासको माध्यमबाट सर्ने भाइरस हो । यो संक्रमित व्यक्तिले खोकदा वा हाछ्युँ गर्दा नाक वा मुखबाट निस्कने किराको माध्यमबाट एक व्यक्तिबाट अर्कोमा सर्दछ (कोभिड १९ परिचयात्मक पुस्तिका, २०७७) ।

नेपालमा बेरोजगारी दर ११ प्रतिशत रहेको, हरेक वर्ष श्रमबजारमा करिब ५ लाख श्रमशक्ति थपिने गरेको र मुलुक भित्र पर्याप्त रोजगारीको अवसर नपाएर ४७ लाख ९२ हजार वैदेशिक रोजगारीमा गएको अवस्थामा (नेपाल २०७६/७७, पृ.७१) कोभिड - १९ ले गर्दा अधिकांशले रोजगारी र स्वरोजगारी गुमाउन पुगेका छन् ।

कोभिड - १९ ले मानव जीवन र सभ्यतामाथि नै चुनौती खडा गरेको छ । संयुक्त राष्ट्र संघका महासचिव एन्टियो गुटिरेजको विचार अनुसार यस महामारीले दोस्रो विश्वयुद्ध पछिको सबैभन्दा ठूलो सङ्कट सिर्जना गरेको छ । यो संयुक्त राष्ट्रसंघ स्थापनापछिको विश्व समुदायले सामना गर्नुपरेको अत्यन्तै गम्भीर चुनौती हो (महत, २०७७) ।

विश्व स्वास्थ्य संगठनले मार्च ११, २०२० मा कोभिड-१९ लाई विश्व महामारीको रूपमा घोषणा गरेको थियो । यस भाइरसले सामान्य रुघाखोकीदेखि गम्भीर प्रकारको तीव्र श्वासप्रश्वाससम्म असर गरेको देखिन्छ । कोरोना भाइरस (कोभिड-१९) महामारीले विश्व स्वास्थ्य र विश्व अर्थतन्त्र व्यवस्थापनमा प्रभाव पार्नुका साथै नेपालमा पनि यसको असर देखिएको छ । नेपाल सरकारले पनि कोरोना भाइरस (कोभिड-१९) को रोकथामबाटमुक्त हुनका लागि चैत ११ गते देखि नेपाल भरी लकडाउन गरेको थियो तर लकडाउन प्रभावकारी नभएका कारणले गर्दा दिन प्रति दिन कोरोना संक्रमित बढेको थियो । महामारी व्यक्तिको स्वास्थ्यसँग मात्र नजोडिएर गाँससँग पनि जोडिएको विषय हो । कुनै पनि महामारी निश्चित जात, वर्ण, समुदाय, लिङ्गलाई तोकेर आउँदैन तर पनि सामाजिक रूपमा पछाडि पारिएका मजदुर वर्ग समुदायलाई भने अलि धेरै पीडा भएको छ । कोभिड - १९ बाट सबै भन्दा उच्च जोखिममा सिमान्तकृत समुदाय, मजदुर, गरिब, दलित, अपाङ्ग आदि परेका छन् र कोरोना भाइरसका कारणलेगर्दा दलित समुदायहरूले असाधारण विपत्ति सामना गर्नु परेको छ । कोरोना रोकथामका लागि सरकारले घोषण गरेको बन्दाबन्दीका कारण दैनिक जीवनमा अत्यावश्यक वस्तुहरू सहज तरिकाले व्यवस्था गर्न नसक्दा रोगले भन्दा भोकले मर्ने परिस्थित सिर्जना भएको थियो (तिम्सिना, २०७७) ।

विश्वव्यापी रूपमा फैलिएको कोरोना भाइरस महामारीले गम्भीर रूप लिएको र सबैको ध्यान आकर्षण गरेको छ । विकसित राष्ट्रहरूमा लाखौं जनसंख्या संक्रमित भएका छन् । हजारौं मानिसले ज्यान गुमाइसकेका छन् भने विकासोन्मुख देशहरूमा यस भाइरसको संक्रमण तिब्र गतिमा फैलिरहेको छ । यद्यपि हामी सबै यस भाइरसको नतिजाबाट प्रभावित

भएका छौं भने केही उच्च जोखिममा छौं । विश्व स्वास्थ्य संगठनले गरेको रिपोर्ट अनुसार, कोरोना भाइरसले सबै उमेर समूहका व्यक्तिहरूलाई असर गर्न सक्छ तर पाका उमेरका र गैर-संक्रमित रोग (एनसिडी)को साथ बाँचिरहेका मानिसमा यसको संक्रमण बढी देखिन्छ । कोरोना भाइरसबाट मृत्यु हुनेहरूको संख्या, आन्तरिक रूपमा विश्वव्यापी स्वास्थ्य र यसका दीर्घकालीन अवस्थाहरूसँग सम्बन्धित छन् । गैर-संक्रमित रोग विशेष गरी दम, मुटु रोग, उच्च रक्तचाप र मधुमेहका विरामीहरू कोभिड-१९ को गम्भीर जोखिम हुने व्यक्तिहरूमा पर्दछन् । तसर्थ अहिलेको कोभिड -१९ को परिदृश्यमा हेर्ने हो भने गैर-संक्रमित रोगहरू पनि एउटा ठूलो सामाजिक स्वास्थ्यको समस्या हो र यसले थप विश्वव्यापी मृत्यु निम्त्याएको छ (घिमिरे, २०७८) ।

नोभल कोरोना भाइरस पनि कोरोना भाइरसकै एक नयाँ प्रजाति हो । नोभल कोरोना भाइरसका कारण सुरुभएको यो रोग चीनको वुहानमा पहिलोपटक पहिचान गरिएको थियो । यसलाई हाल कोरोना भाइरस रोग २०१९ अर्थात् कोभिड १९ नामाकरण गरिएको छ । जसमा को ले कोरोना र भ ले भाइरस भन्ने नाउँछ । यसभन्दा पहिले यो रोगलाई २०१९ नोभल कोरोना भाइरस वा २०१९ एन एन कोभ भन्ने गरिएको थियो (एर्माटिष्ट तथा कोभिड १९, फार्मोसी सहायकका लागि, २०२०) ।

आर्थिक वर्ष २०७७/७८ को मौद्रिक नीतिले कोभिड-१९बाट प्रभावित अर्थतन्त्रको पुनरुत्थानमा जोड दिएको छ । बजेटमा व्यवस्था भए बमोजिम स्थापना हुने रु. ५० अर्बको कोष परिचालन मार्फत यो रोग प्रभावित व्यवसायको सञ्चालन एवम् निरन्तरता, श्रमिक तथा कर्मचारीको पारिश्रमिक भुक्तानी र अति प्रभावित क्षेत्रका रोजगारी गुम्नेहरूलाई उद्यमशीलता विकासको अवसर दिन बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूबाट ५ प्रतिशत ब्याजमा कर्जा उपलब्ध गराउने व्यवस्था छ । यस रोगबाट प्रभावित भएको पेशा/व्यवसायमा प्रवाह भएका कर्जाको साँवाको किस्ता र ब्याज रकम भुक्तानी गर्ने अवधि बढेको छ । यस रोगको सडकबाट अति प्रभावित हवाई उड्डयन व्यवसाय, यातायात, होटल, रेस्टुरेन्ट लगायतका पर्यटन क्षेत्रका उद्यम व्यवसाय सबै ठप्प हुँदा श्रमिक वर्गमा नराम्रो असर परेको छ ।

कोरोना भाइरसको कारणले धेरैले ज्यान गुमाइसकेका छन् । मजदुर वर्गले पर्याप्त मात्रामा स्वास्थ्य सम्बन्धी सतर्कता अपनाउन पर्छ । कोरोना भाइरस नियन्त्रण तथा रोकथाम सम्बन्धी विभिन्न निकायले पहल गर्नुपर्छ ।

१.२ समस्याको कथन

अहिले विश्वभरि कोरोना भाइरस सङ्क्रमण र त्यसबाट हुने रोग कोभिड-१९ को त्रास छ। विश्वका अधिकांश देशमा मान्छेका गतिविधिहरू अत्यावश्यक काममा मात्रै सीमित भएका छन्। उक्त भाइरस फैलिन नपाओस् भनेर अवलम्बन गरिएको उपायस्वरूप अधिकांश मानिसहरू घरभित्रै सीमित छन्। कोरोना भाइरस के हो, त्यसबाट कसरी सङ्क्रमण हुन्छ, कसलाई सङ्क्रमणको बढी जोखिम छ, कोभिड-१९ लागेपछि मृत्युको सम्भावना कति छ तथा उक्त भाइरसबाट कसरी जोगिन सकिन्छ। यसले श्रमिक वर्गमा कस्तो असर पारिरहेको छ भन्ने अध्ययन गर्नका लागि कोभिड १९ ले श्रमिक वर्गमा पारेको प्रभाव शीर्षकको शोध गरिएको छ।

नेपालमा रहेका कतिपय श्रमजीवी मजदुरहरूमा पनि कोरोना भाइरसले ठूलो प्रभाव पारेको छ। मजदुर तथा श्रमिकका छोराछोरीहरूलाई खान, लाउन र पढाउन पनि निकै समस्या हुने हुन्छ। यसमा पनि कोभिड १९ ले श्रमिक वर्गमा नराम्रो असर परेको छ। बिहान के गाउँ र के ख्वाउ भनेर धौ धौ पर्ने यी श्रमिकहरूले कोरोना महामारीमा त आफ्नो जीविको पार्जन गर्न नसकी रहेको अवस्था छ। त्यसमा पनि भारी बोकेर खाने, सागसब्जी बेचेर खाने तथा यातायातका साधनमा काम गर्ने श्रमिको त अवस्था एकदमै नाजुक पाइन्छ। तसर्थ कोभिड १९ को परिवेशमा मजदुरको अवस्था कस्तो छ ? उनीहरूको जीवनशैलीको अवस्था कस्तो छ ? कोभिड १९ ले मजदुरहरूको स्वास्थ्यमा के कस्तो प्रभाव पारेको छ ? भनी सुनसरी जिल्ला इटहरी उपमहानगरपालिका वडा नं. ४ श्रमिक टोलमा रहेको मजदुर वर्गको अवस्था सम्बन्धमा गरिएको अध्ययनबाट विभिन्न जानकारीहरू प्राप्त भएका छन्। श्रमिक वर्गको स्वास्थ्यमा कोरोनाले पारेको प्रभावलाई समस्या बनाएर यो शोधलेखन अगाडि बढाइएको छ।

१.३ अध्ययनको उद्देश्य

यस अध्ययनका मुख्य उद्देश्य निम्न बमोजिम रहेका छन् :

- क) श्रमिक टोलमा बसोबास गर्ने उत्तरदाताको स्वास्थ्य अवस्था पत्ता लगाउनु।
- ख) कोभिड १९ सम्बन्धी उत्तरदाताको ज्ञान, धारणा र व्यवहार पत्ता लगाउनु।
- ग) उत्तरदाताको वर्गको स्वास्थ्यमा पर्न सक्ने असर पत्ता लगाउनु।

१.४ अनुसन्धान प्रश्न

कुनै पनि अनुसन्धान गर्नका लागि उद्देश्यमाथि केन्द्रित रहेर विभिन्न किसिमको अनुसन्धान प्रश्नको निर्माण गरिन्छ। त्यस्तै सुनसरी जिल्लाको इटहरी उपमहानगरपालिका वडा नं. ४ मा अवस्थित कोभिड-१९ ले मजदुर वर्गमा पारेको असर शीर्षकमा अध्ययन गर्नका लागि निम्नलिखित अनुसन्धान प्रश्न निर्माण गरिने छ :

- क) के कोभिड १९ मा मजदुरहरूलाई पर्याप्त मात्रामा स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध छ ?
- ख) कोभिड १९ मा प्रशस्त मात्रामा स्वास्थ्य उपचार पाउनका लागि के गर्नुपर्ला ?
- ग) के मजदुरहरूमा औषधी प्रयोग गर्ने गर्छन् ?
- घ) मजदुरहरूले प्रशस्त मात्रामा सरकारबाट सेवा सुविधा पाइरहेका छन् ?
- ङ) कोभिड १९ को कारण मजदुरहरूको स्वास्थ्यमा सकारात्मक प्रभाव पारेको छ ?
- च) मजदुर वर्गको स्वास्थ्यमा के कस्तो असर परेको छ ?

१.५ अध्ययनको उपादेयता

कोभिड १९ को महामारीका कारण नेपालमा पनि ठूलो संख्यामा रोजगारी गुमेको छ। नेपालको आन्तरिक श्रम बजारमा मात्रै १७ लाख श्रमिकको रोजगारी गुम्ने अवस्था छ। आइएलओको अध्ययनले यो संख्या अझ बढ्ने देखाउँछ। आइएलओका अनुसार बन्दाबन्दीको समयमा जागिर गुमाउने वा काम गर्ने समयावधि घटेर आम्दानी गुमाउने नेपालीको संख्या करिब २० लाख छ। वैदेशिक रोजगारीमा जाने नेपालीको अवस्था योभन्दा भयावह हुने देखिएको छ (घिमिरे, २०७७)।

संसारभर कोरोना भाइरसको संक्रमण फैलिँदै जाँदा नेपालले पनि ०७५ चैत ११ गतेबाट देशव्यापी बन्दाबन्दी घोषणा गरेको थियो। त्यसको भोलिपल्ट भारतले देशव्यापी बन्दाबन्दी घोषणा गर्‍यो। उक्त बन्दाबन्दीपछि भारतका विभिन्न ठाउँमा काम गर्न गएका नेपाली मजदुर भाडाका यातायात प्रयोग गरेर या हिँडेरै नेपालको सीमासम्म आएका थिए। सीमामा केही समय अड्किएपछि भने उनीहरू लुकीछिपी या विभिन्न नाका हुँदै देशभित्र छिरेका थिए। भारतभन्दा बाहिरका देशबाट पनि विमान चार्टर्ड गरी केही संख्यामा मजदुर नेपाल आएका विवरणहरू सार्वजनिक भएका थिए। यस अध्ययनमा संलग्न मजदुरमध्ये अधिकांशले आफूले गर्दै आएको रोजगारी सदाका लागि गुमाएको देखिएको छ (नेपाल, रत्नमणि)।

कोभिड १९ का कारण मजदुरहरूको अवस्था दिनानुदिन जटिल बन्दै गएको अवस्थामा सरकारले मजदुर वर्गको संरक्षणका लागि नभई नहुने औषधी, खाद्य सामग्री तथा जीविकोपार्जनलाई सर्वसुलभ रूपमा पहुँचमा पुऱ्याउन अग्रसर हुनु आवश्यक छ ।

१.६ अध्ययनको परिसीमा

जुनसुकै अध्ययन तथा अनुसन्धान कार्य सम्पन्न गर्नको लागि सबै ठाउँमा सबैको सबै कुराहरू एकत्रित गरी गर्न नसकिने हुनाले यस अध्ययन क्षेत्रका सम्पूर्ण पक्षलाई पूर्णतः समेट्न सक्दैन । त्यसैले यसका निश्चित समस्यालाई सीमित गरी स्रोत र साधनले भ्याउन सक्ने गरी अध्ययनलाई अग्रगति दिनुपर्दछ । यस अध्ययनका पछि समय स्रोत र साधनका निश्चित सीमितता छन् जसलाई निम्न लिखित कार्यक्षेत्र तथा क्षेत्रमा सीमाङ्कन गरिने छः

- क) कोभिड १९ मा मजदुरवर्गको स्वास्थ्य अवस्थाको बारेमा सीमित रहेको छ ।
- ख) सुनसरी जिल्ला इटहरी उपमहानगरपालिका रहेको वडा नं. ४ श्रमिक टोललाई मात्र अध्ययनमा समावेश गरिएको छ ।
- ग) यस टोलमा बसोबास गर्ने मजदुर वर्गको स्वास्थ्य अवस्था सम्बन्धमा गरिने अध्ययनमा स्थानीयहरूबाट जानकारी सङ्कलन गरिएको छ ।
- घ) यस अध्ययन कोभिड १९ मा श्रमिकको अवस्था, औषधी प्रयोग गर्ने तरिका, बिरामीको सरसफाईको अवस्था र स्वास्थ्यमा पार्न सक्ने असरसँग सम्बन्धित रहेको छ ।

१.७ अध्ययनमा प्रयोग भएका प्राविधिक शब्दको परिभाषा

यो अध्ययन शोध तयार पार्ने क्रममा प्रयोग भएका शब्दहरूलाई यहाँ परिभाषा सहित संक्षेपमा निम्नानुसार उल्लेख गरिएको छ :

कोभिड १९ : सन् २०१९ को डिसेम्बरमा चीनमा मानिसमा संक्रमण गर्न थालेको यो भाइरस कोरोना भाइरसकै एक प्रजाति हो । चीनको वुहान नजिकै पशुपन्छी व्यापार हुने एउटा बजारमा पहिलो पटक यसको संक्रमण देखिएको केही समयमा नै विश्वव्यापी महामारीको रूपमा फैलिएको छ ।

उक्त भाइरसको वैज्ञानिक नाम सार्स-कोभ-२ हो । संक्रमणबाट हुने रोगलाई कोभिड १९ भनिन्छ ।

वातावरणीय सरसफाई : वातावरणमा भएको प्रदुषक तत्वहरूको निवारण गरी स्वच्छ, स्वस्थ स्थिति पैदा गरी मानव जीवनका लागि उपयुक्त सिर्जना गर्नुलाई वातावरणीय सरसफाई भनिन्छ ।

स्वास्थ्य : मजदुर वर्गको स्वास्थ्यप्रतिको ज्ञान, अनुभूति र व्यवहारमा सकारात्मक परिवर्तन गरी उनीहरूको स्वास्थ्य अवस्थालाई संरक्षण संबर्द्धन र विकसित गर्नु नै स्वास्थ्य हो ।

सरसफाई : सरसफाई भन्नाले व्यक्तिका क्रियाकलापबाट दिगो रूपमा गुणस्तरीय जीवन कायम गरी स्वस्थ रहने उपाय हो ।

सुरक्षित खाना : मानवीय क्रियाकलाप सम्पन्न गर्नको लागि प्रशस्त मात्रामा हानी रहित, कम भएको, मानव स्वास्थ्यलाई असर नपार्ने खानालाई सुरक्षित खाना भनिन्छ ।

परिच्छेद दुई

सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन

आफूले अध्ययन गर्नु भन्दा पहिले गरिएको अध्ययन तथा अनुसन्धानबाट प्राप्त भएका जानकारीहरूलाई सैद्धान्तिक र संज्ञानात्मक साहित्यको पुनरावलोकन भनी दुईवटा खण्डमा विभाजन गरी यस परिच्छेदमा उल्लेख गरिने छ। जुन साहित्यको पुनरावलोकनले अध्ययनको क्रममा विषयवस्तु छनौट, उद्देश्य निर्धारण लगायत तथ्याङ्कन सङ्कलन तथा विश्लेषण गर्ने कार्यमा सहयोग पुऱ्याउँछ। तसर्थ यस अध्ययनको क्रममा निम्नलिखित साहित्यको अध्ययन गरिएको छ :

२.१ सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन

कोभिड - १९ ले गरिबी र बेरोजगारी बढाएको विभिन्न अध्ययनले अनुमान गरेका छन् विश्व बैंकले कोरोना भाइरसका कारण विश्वमा ८ करोड ८० लाखदेखि ११ करोड ५० लाखसम्म गरिबी बढ्ने प्रक्षेपण गरेको छ। यसमा आधा दक्षिण एशियाका जनता छन् कृषि क्षेत्रमा काम गर्ने भन्दा सहरी क्षेत्रका र शिक्षित व्यक्तिमा गरिबी बढेको तथा यस रोगले आय असमानता र समावेशी आर्थिक वृद्धिमा चुनौती थपेको छ (World Bank, 2020)।

विश्वका मुलुक लकडाउनको अवस्थामा रहँदा करिब ९४ प्रतिशत कार्यस्थल बन्द रहेका छन् र यसले कामदार पूर्ण वा आंशिक रोजगारी कटौतीको सिकार भएका छन् (ILO, 2020)।

कोभिड १९ को संक्रमण नियन्त्रणको लागि अवलम्बन गरिएको लकडाउन, सामाजिक दूरी लगायतले रोजगारीमा ठूलो प्रभाव पारेको छ। अनौपचारिक क्षेत्रतर्फ अधिकांश कामदारले रोजगारी गमाउन पुगेको देखिन्छ। यस महामारीले विश्व आर्थिक गतिविधिमा सुस्तता आएसँगै वैदेशिक रोजगारीका अवसरहरू गुम्ने, तलब लगायतका सुविधा कटौती हुने तथा वैदेशिक रोजगारीप्रति लगाव कम हुन सक्ने देखिन्छ। (आर्थिक सर्वेक्षण २०७६/७७)।

कोभिड १९ कारण श्रमविहीन भएका र विदेशबाट फर्किएका श्रमिकलाई समेत समेट्ने गरी आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा थप १२ लाख नयाँ रोजगारी सिर्जना गर्न प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम, सहूलियतपूर्ण कर्जा कार्यक्रम, साना किसान कर्जा कार्यक्रम,

रोजगारी सहितको तालिम कार्यक्रम लगायतका अन्य कार्यक्रम सञ्चालनमा छन् असंगठित क्षेत्रमा कार्यरत रही रोजगारी वा काम विहीन भएका श्रमिकलाई सार्वजनिक काममा लगाई काम वा श्रम गराउँदा उनीहरूलाई दैनिक ज्याला नगद वा खाद्यान्नका रूपमा उपलब्ध गराउने व्यवस्था सरकारले गरेको छ ।

यस महामारी अगाडिको तुलनामा लकडाउनको समयमा पूर्ण रूपमा सञ्चालनमा रहेका उद्योग व्यवसाय ४.० प्रतिशत थिए भने आंशिक रूपमा सञ्चालनमा रहेका उद्योग व्यवसाय ३५.० प्रतिशत थिए । ६१.० प्रतिशत उद्योग व्यवसाय पूर्णरूपमा बन्द रहेका थिए । कोभिड महामारी अगाडिको तुलनामा उद्योग व्यवसायहरूले ७७.५ प्रतिशत रोजगारी प्रदान गरेका थिए अर्थात् २२.५ प्रतिशत कर्मचारी कटौती गरेका थिए । १८.२ प्रतिशत तलब कटौती गरेका थिए (नेपाल राष्ट्र बैंक, २०७७) ।

हालै पत्ता लागेको यो नयाँ प्रजातिको संक्रामक भाइरस हो, जुन मानव जातिमा पहिले पहिचान भएको थिएन । यो कोरोना भाइरसबाट लाग्ने रोगलाई विश्व स्वास्थ्य संगठनले कोभिड-१९ को नामाकरण गरेको छ । यो रोगबाट विश्वका प्राय सबै देश प्रभावित भएका छन् । यसको संक्रमण भएमा सामान्य रुघाखोकीदेखि गम्भीर प्रकारको तिब्र श्वासप्रश्वास संक्रमणसम्म गराउन सक्छ । यो रोग जुनसुकै उमेर समुहका व्यक्तिहरूलाई लाग्न सक्दछ तर यसको संक्रमणबाट विशेष गरि जेष्ठ नागरिक, दिर्घ रोगी (श्वास प्रश्वास रोग, मधुमेह, मुटुको रोग, क्यान्सर) सुत्केरी, गर्भवतीहरूमा सिकिस्तपना र जटिलताको जोखिम धेरै हुन्छ । यो रोग एक व्यक्तिबाट अर्को व्यक्तिमा संक्रमित व्यक्तिले खोक्दा, हाँछ्युँ गर्दा निस्कने सिंगान, थुक, खकारको छिट्टा श्वास्प्रश्वासको माध्यमबाट स्वस्थ व्यक्तिमा सर्दछ । साथै भाइरसबाट संक्रमित थुक खकारको छिट्टा भएको सतह वा वस्तु (टेबल, मोवाइल, ल्यापटप, ढोका-भ्यालको हेण्डल, छेस्किनी आदि) हरू हातले छुँदा पनि स्वस्थ व्यक्ति संक्रमित हुन सक्छ । कोभिड १९ कोसंक्रमणका लक्षणहरू सामान्यतया ज्वरो, सुख्खा खोकी र थकावट हुन्छ, थप के ही व्यक्तिमा जिउ, हात खुट्टा दुख्ने, नाक बन्द हुने, गन्ध र स्वाद कम थाहा पाउने, घांटी टाउको दुख्ने, पखाला आदि जस्ता सामान्य लक्षणहरू पनि देखिन सक्छ र बृद्ध, बृद्धा र दिर्घ रोगीहरूमा यो संक्रमण भएमा रोगको सिकिस्तपना भई श्वास प्रश्वासमा कडा जटिलताहरू देखा पर्न सक्दछ (कोरोना भाइरस (कोभिड १९ संक्रमण) सम्बन्धी जानकारीमूलक फिलप चाट, २०७८) ।

कोभिड-१९ ले नेपालको अर्थतन्त्रमा पारेको असर र त्यसलाई सम्बोधन गर्न अवलम्बन गर्नुपर्ने नीतिगत व्यवस्थाबारे सुझाव पेश गर्न विभिन्न कार्यदल गठन भई अध्ययनहरू भएका छन्। उक्त अध्ययनहरू द्वितीयक तथ्याङ्क तथा अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यास एवम् बौद्धिक तथा विवेकशील आकलनमा आधारित छन्। कोभिड-१९ ले अर्थतन्त्रमा पार्ने प्रभावलाई न्यूनीकरण गर्न विभिन्न अध्ययन प्रतिवेदनहरूलाई आधार मान्दै नेपाल सरकारको बजेट वक्तव्य र यस बैंकका विभिन्न परिपत्रमार्फत आर्थिक, मौद्रिक तथा वित्तीय सहूलियतका कार्यक्रमहरूको घोषणा गरिएका छन्। ज्ञाछ, अर्थतन्त्रका विभिन्न क्षेत्र तथा उद्योग/व्यवसायमा परेको प्रभाव तथा आर्थिक क्षतिको आकलन गर्न प्राथमिक तथ्याङ्कमा आधारित सूक्ष्म अध्ययन गर्नु सान्दर्भिक देखिएकोले यो सर्वेक्षण गरिएको छ। अर्थतन्त्रका विभिन्न क्षेत्रमा परेका प्रभावको वस्तुगत अनुमान लगाउन प्राथमिक तथ्याङ्क महत्वपूर्ण रहने गर्दछ। विपेशगरी बन्दाबन्दी अवधिमा विभिन्न क्षेत्रका उद्योग/व्यवसायहरूले के कस्ता समस्याहरू भोग्नुप्यो, सामान्य समयभन्दा उत्पादन तथा कारोबारमा के कति असर प्यो, यस अवधिमा कुन क्षेत्रमा कति मानिसहरूले आफ्नो रोजगारी वा आय गुमाउनु प्यो तथा बन्दाबन्दी रहरहे के कति समयसम्म उद्योग/व्यवसाय सञ्चालन हुन सक्छन् भन्ने पक्षहरूको विश्लेषण आवश्यक रहने गर्दछ। महामारी पश्चात् समस्यामा रहेका उद्योग/व्यवसायहरूलाई सामान्यरूपमा सञ्चालनमा आउन कति समय लाग्छ, व्यवसाय सञ्चालनका लागि उनीहरूले आर्थिक स्रोतको व्यवस्थापन के कसरी गर्न सक्छन् तथा सरकार एवम् यस बैंकबाट उनीहरूले के कस्तो राहत तथा सहूलियतको अपेक्षा राखेका छन् जस्ता विषयहरूमा उनीहरूको धारणा बुझ्न आवश्यक देखिएको सन्दर्भमा यो सर्वेक्षण गरिएको छ (कोभिड-१९ ले अर्थतन्त्रमा पारेको प्रभावसम्बन्धी सर्वेक्षण प्रतिवेदन, २०७७)।

२.२ अनुमानित साहित्यको पुनरावलोकन

सिंह, (२०७७) द्वारा कोभिड र नेपालको अर्थतन्त्र शीर्षकको लेखमा कोभिडले ३२.४३ प्रतिशत उद्योगको ७५ प्रतिशतसम्म उत्पादन गिरावट आएको अध्ययनले देखाएको छ। यस्तै अध्ययनमा सहभागीमध्ये २३.५२ प्रतिशत लघु घरेलु उद्योगको उत्पादन क्षमता ७५ प्रतिशतले घटेको पाइएको छ। यस्तै ८२.३५ प्रतिशत उद्योगहरूले कोभिडको महामारीका कारण आफ्नो उत्पादनमा असर परेको बताएको र ७६.४७ प्रतिशत लघु तथा साना उद्योगले कच्चा पदार्थ प्राप्त गर्न कठिनाई भई श्रम परिचालनमा समेत असर अध्ययनले देखाएको छ। अध्ययनमा सहभागी मझौला उद्योगमध्ये ५० प्रतिशतले कच्चा पदार्थ

प्राप्तिमा समस्या परेको र ७५ प्रतिशत उद्योगहरूले श्रमिक परिचालनमा समस्या परेको अध्ययनले देखाएको छ । अध्ययनमा सहभागी उद्योगमध्ये १६.२२ प्रतिशत नाफामा रहेको र ६६.६७ प्रतिशत ठूला उद्योग नाफामा रहेको अध्ययनले देखाएको छ ।

जोशी, (२०७७) ले कोरोना महामारी विश्वव्यापी अवस्था शीर्षकको लेखमा एकातिर मानिस आफ्नै कर्मले निम्त्याएको फल भोग्दैछ भने अर्कोतिर प्रकृतिमा जीवजन्तु रमाईरहेका छन् । विश्वका धेरै देशहरूका शहरहरू बन्द अवस्थामा छन्, खाली सडकमा जीवजन्तु हिड्न थालेका छन्, मानिस भित्रै बसेर भए पनि स्वच्छ स्वास फेर्दै छ, गंगा, अमेजन, नील, कोशी जस्ता नदी स्वच्छ भई बगिरहेका छन् भने उद्योग, गाडी मोटर बाट निस्कने प्रदूषण कम भएर ओजन तह पनि सफा हुदै गएको छ साथै सडक, रेल,हवाई दुर्घटनामा समेत कमी आएको छ । यसबाट मानिसले धेरै कुरा सिक्न सक्छ र सिक्नु पर्दछ । विश्वका केही देश बाहेक सबै देशहरूमा कोरोना माहामारीको त्रास छ, बैज्ञानिक, स्वास्थ्यकर्मी यस माथि विजय प्राप्त गर्न अहोरात्र लागि रहेका छन् । हाल विश्वभर दैनिक औसत ५ देखि १० हजार मानिस कोभिड १९ बाट मृत्युवरण गरिरहेका छन् । मानव जीवन संकटमा परि कतै लोप त हुदैन भन्ने आशंका गर्न थालिएको छ । अमेरिका, युरोप, एसिया सबैतिर कोरोनाको सन्त्रास भए पनि धेरै विरामी उपचार पछि निको भईरहेकोले आशालाग्दो अवस्था पनि छ र छिट्टै विश्वले यो माहामारी माथि विजय हासिल गर्ने आशा गरिएको छ ।

कार्की, (२०७७) द्वारा कोभिडले अर्थतन्त्रमा पारेको प्रभाव शीर्षकको लेखमा २०७६ साल चैत ११ गतेबाट सरकारले लकडाउन गरेपश्चात् लामो समयसम्म देश अस्तव्यस्त नै रह्यो । त्यस्तो अवस्थामा आएको बजेटले पीडित वर्ग, क्षेत्र, समुदाय, उत्पादनमुखी व्यवसाय, सेवामुखी व्यवसाय, यातायात क्षेत्र, पर्यटन व्यवसाय, होटल तथा रेष्टुरेन्ट व्यवसाय, कार्गो व्यवसाय, बाह्य तथा आन्तरिक ट्रेकिड, साना तथा मझौला उद्योग, कल कारखाना, घरेलु उद्योगहरू, ह्याण्डिक्राफ्ट व्यवसाय, पशुपालन, कुखुरापालन, स-सानाकृषि फर्म तथा अन्य व्यवसायीहरूलाई उकास्ने खालका सहूलियत तथा सेवासुविधा केही दिन सकेन । उनीहरूलाई आफ्नो व्यवसायमा फर्कन सक्ने अवस्था छैन । माथि उल्लेखित व्यवसाय वा फर्महरूलाई अत्यन्तै ठूलो आर्थिक बोझले थिचेको छ । यस सम्बन्धमा बजेटले केही सहूलियत प्रदान गरेन र मात्र २५ व्याजदरमा कमी गर्ने भने तापनि बैंकहरूले यो उपलब्ध गराउन सकेनन् । बैंकहरूले बेसरेट हाम्रो यति छ भनी बहाना बनाएर बेसरेटभन्दा

तल व्याज भारेनन् । सरकार र राष्ट्र बैंक मौन बस्यो । मार्कामा परेका ऋणीहरूको ऋणको बोझ सत्तामा बस्नेलाई थाहा हुँदैन भन्ने कुरा बजेटले प्रमाणित गरिदियो ।

नेपाल सरकार, (२०७६), कोरोनाभाइरस: भ्रम र यथार्थ शीर्षकको लेखमा नोभल कोरोना भाइरसको विभिन्न विभिन्न उपशीर्षकहरू दिएर लेख लेखिएको छ । नोभल कोरोना भाइरस कोरोना भाइरसकै एक नयाँ प्रजाति हो । नोभल कोरोनाभाइरसका कारण शुरु भएको रोग चीनको वुहानमा पहिलो पटक पहिचान गरिएको थियो । यसलाई हाल कोरोनाभाइरस रोग २०१९ (अर्थात् कोभिड-१९) नामाकरण गरिएको छ जसमा 'को' ले कोरोना र 'भि' ले भाइरस भन्ने जनाउँछ । यसभन्दा पहिले यो रोगलाई '२०१९ नोभल कोरोना भाइरस' वा '२०१९-एन-कोभि भन्ने गरिएको थियो । कोभिड-१९ भाइरस एक परिवर्तित स्वरूपको भाइरस हो जसलाई सिभियर एक्जुट रेस्पिरेटोरी सिन्ड्रम (सार्स) र सामान्य प्रकारका रुघाखोकीसँग पनि सम्बन्धित मानिएको छ । कोरोना भाइरस फैलिने तरिकाहरूमा संक्रमित व्यक्तिसँग प्रत्यक्ष सम्पर्कमा रहँदा तिनबाट (खोक्दा वा हाच्छ्युँ गर्दा) उत्पन्न भएको श्वासप्रश्वासजन्य सूक्ष्म थोपाहरूबाट र भाइरसबाट संक्रमित सतह/वस्तुहरू छुँदा यो भाइरस सर्ने गर्दछ । कुनै पनि स्थान तथा सतहमा कैयौं घण्टासम्म कोभिड-१९ भाइरस जिवित रहन सक्छ तर सामान्य जिवाणुनाशकको प्रयोगबाट यसलाई मार्न सकिन्छ । यसका ज्वरो आउनु, खोकी लाग्नु तथा स्याँस्याँ हुनु यसका लक्षणहरू हुन् । जटिल अवस्थामा यसको संक्रमणले निमोनीया हुनुका साथै सास फेर्न कठिनाई समेत हुने गर्दछ । अत्यन्तै सघन संक्रमण भएको अवस्थामा बिरामीको मृत्यु समेत हुन सक्दछ, जुन हालसम्म निकै न्युन रहेको छ । यी लक्षणहरू ईन्फ्लुएन्जा (फ्लु) वा सामान्य रुघाखोकीका लक्षणहरू जस्तै देखिन्छन्, जुन कोभिड-१९ भन्दा धेरै देख्न सकिन्छ । त्यसकारण कसैलाई कोभिड-१९ को संक्रमण भएको हो वा होइन भनेर निकर्षण गर्नका लागि परिक्षण नै गर्नुपर्ने हुन्छ । यसबाट जोगिनका लागि अपनाइने उपायहरू पनि उस्तै नै छन्, जस्तै नियमित हात धुनु र श्वासप्रश्वास सम्बन्धी व्यवहारमा ध्यान पुऱ्याउनु (खोक्दा वा हाच्छ्युँ गर्दा कुहिनो वा कागजी-रुमालको प्रयोग गर्नु र त्यसपश्चात उक्त कागजी-रुमाललाई बन्द फोहोरदानीमा फाल्नु)। संक्रमणको जोखिमबाट जोगिन आफू र आफ्नो परिवारलाई जोगाउन सेनिटाइजरको प्रयोग गर्ने, खोक्दा आच्छ्युँ गर्दा नाकमुख छोप्ने, रुघाखोकी लागेमा अन्य व्यक्तिबाट टाढा बस्ने र सास फेर्न कठिन भएमा स्वास्थ्य चौकी जाने जस्ता उपायहरू हुन्छन् ।

२.३ अध्ययनका लागि पुनरावलोकनको प्रयोग

यस अध्ययन अनुसन्धानको क्रममा माथि उल्लिखित सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकनबाट अनुसन्धानकर्तालाई अनुसन्धानका बारेमा विभिन्न प्रकारको ज्ञान प्राप्त हुन्छ। त्यस्तै यी माथिका पुनरावलोकनबाट अनुसन्धानकर्तालाई

क) सुनसरी जिल्लाको इटहरी उपमहानगरपालिकाको वडा नं. ४ को श्रमिक टोलमा कोभिड १९ ले मजदुर वर्गको स्वास्थ्यमा पारेको प्रभावसम्बन्धी अध्ययन शीर्षक छनौट गर्न सहयोग गरेको छ।

ख) विभिन्न स्रोतबाट प्राप्त माथिको पुनरावलोकनले अनुसन्धानकर्तालाई अनुसन्धानको उद्देश्य पत्ता लगाउनको साथै विभिन्न अध्ययन अनुसन्धान बीचको अन्तरसम्बन्ध र फेरबदल पत्ता लगाउन र प्रश्नावली तयार गर्न, नमुना छनौट गर्न

ग) तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने प्रक्रिया पत्ता लगाउन

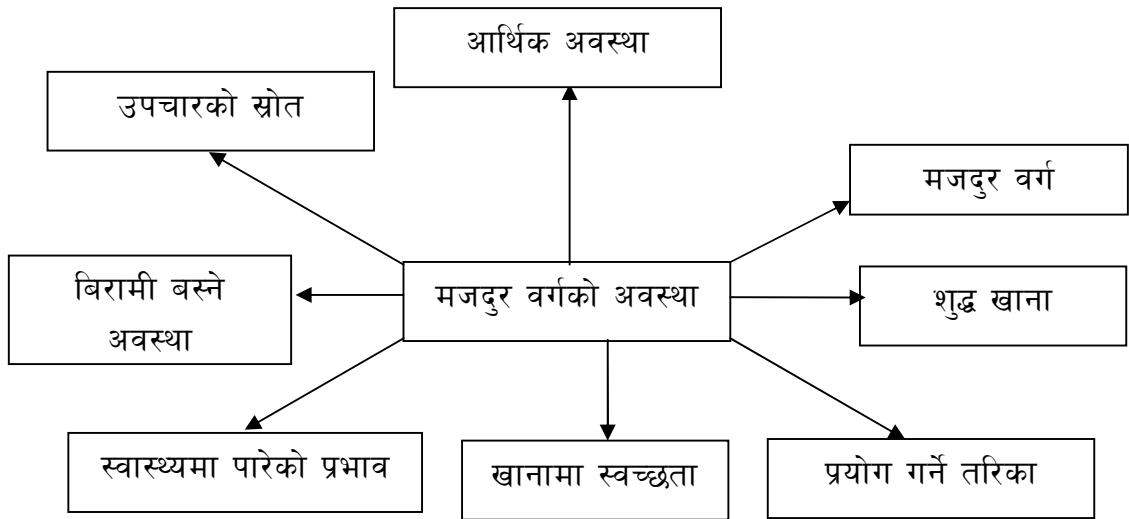
घ) अनुसन्धानकर्तालाई उपयुक्त अध्ययन विधिको छनौट गर्न

तथ्याङ्कलाई व्याख्या र विश्लेषण गर्न सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकनले सहयोग पुऱ्याएको छ।

२.४ अवधारणात्मक ढाँचा

बिना उद्देश्य कुनै पनि कार्य सम्पन्न हुँदैन, त्यस्तै अनुसन्धान कार्य गर्नको लागि पनि त्यस विषयसँग सम्बन्धित उद्देश्य पहिले नै किटान गरिएको हुन्छ। सुनसरी जिल्ला इटहरी उपमहानगरपालिकामा कोभिड १९ को समयमा मजदुर वर्गको अवस्था के कस्तो छ भनी अनुसन्धान पूरा गर्न उद्देश्यमाथि केन्द्रित रहेर निम्नलिखित संरचना तयार गरिएको छ। माथि उल्लेखित सैद्धान्तिक संरचनालाई मध्यनजर गर्दै निम्नलिखित प्रकारको अवधारणात्मक संरचना तयार गरिएको छ :

अवधारणात्मक ढाँचा

कोभिड १९ ले मजदुरहरूमा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा माथि उल्लेखित तत्वहरूले प्रभाव पारिरहेका हुन्छन् । यसलाई सुधार गर्नका लागि जनमानसमा आर्थिक अवस्थाले प्रभाव पार्दछ । त्यसैगरी विरामी अवस्थामा उपचारको स्रोत सबैभन्दा महत्वपूर्ण तत्व हो । त्यसैगरी कोरोना भएको अवस्थामा भोलिलो खानेकुरा खानु पर्ने भएकाले खानामा स्वच्छता पनि महत्वपूर्ण हुन्छ । यदि खाना शुद्ध भए पनि विरामीलाई स्याहार छैन र बस्नका लागि राम्रो व्यवस्था छैन भने कोरोनाले स्वास्थ्यमा प्रभाव पार्दछ ।, विरामी अवस्थामा खानाको स्वच्छता स्वच्छता, अनिवार्य साबुन पानीले हात धुने, माक्स लगाउने, सामाजिक दुरी कायम गर्ने आदि जनचेतनाको विकास गर्नु आवश्यक देखिन्छ ।

परिच्छेद - तीन

अध्ययनको विधि

३.१ अध्ययनको ढाँचा र विधि

कोभिड १९ ले मजदुर वर्गमा पारेको प्रभाव सम्बन्धी गरिने अध्ययनको औचित्य समस्याको प्रकृति, उपलब्ध स्रोत र साधन, समय र अर्थलाई मध्यनजर गरी अध्ययन वर्णानात्मक विधि अपनाइयो ।

३.२ अध्ययनको जनसङ्ख्या, नमुनाको आकार र नमुना छनौट रणनीति

यस अध्ययनका लागि आवश्यक पर्ने जनसङ्ख्या सुनसरी जिल्लाको इटहरी उपमहानगरपालिका वडा नं. ४ श्रमिक टोलमा बसोबास गर्ने मानिसहरूलाई जनसङ्ख्याको रूपमा लिइयो । साथै उद्देश्यपूर्ण नमुना (Purposive Sampling) अपनाई ५६ घरमा बसोबास गर्ने ३६० जना श्रमिकहरूको अध्ययनलाई नमुना जनसङ्ख्याको रूपमा समेटियो ।

३.३ तथ्याङ्क सङ्कलनको साधन

यस अध्ययनलाई सफल पार्नको लागि अन्तर्वार्तासूचीलाई र तथ्याङ्क सङ्कलन साधनका रूपमा प्रस्तुत गरियो । साथै संस्थागत र व्यक्तिगत रूपमा प्रश्नहरू समावेश गरियो ।

३.४ तथ्याङ्क सङ्कलनको साधनको वैधता

यस अध्ययनमा प्रयोग गरिने अनुसन्धान विधि र साधन तथा प्रश्नहरू पहिले पहिले गरिएका प्रमाणित अनुसन्धानहरूबाट लिइयो । थप वैधता प्रदान गर्नका लागि इटहरी उपमहानगरपालिका वडा नं. ४ श्रमिक टोलका बासिन्दासँग अन्तर्वार्ता लिई परीक्षण गरियो । मेरो यो अनुसन्धानका क्रममा स्थानीय क्लिनिक, सरकारी हस्पिटल, स्वयमसेविका तथा विभिन्न विज्ञहरूसँग बारम्बार परामर्श र छलफल गरी यो शोध तयार पारिने हुँदा यहाँ प्रयोग गरिन साधन तथा सामाग्रीहरू वैध रहेका थिए ।

३.५ तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया

सम्बन्धित क्षेत्रमा गई अध्ययनका लागि आवश्यक पर्ने नमुना जनसङ्ख्याको यकिन गर्नुको साथै त्यस क्षेत्रबाट शोध लेखनको लागि अनुमति लिई प्रस्तावना तयार गरियो । त्यस्तै तयार पारिने प्रस्तावना पारित भइसके पश्चात् तथ्याङ्क सङ्कलनका साधन प्रश्नावली निर्माण गरी इटहरी उपमहानगरपालिका वडा नं. ४ श्रमिक टोलका श्रमिक वा उनीहरूका परिवारसँग प्रत्यक्ष भेटघाट गरी अन्तर्वार्ता विधिबाट तथ्याङ्क सङ्कलन गरियो ।

३.६ तथ्याङ्क व्याख्या र विश्लेषण

तथ्याङ्क सङ्कलन कार्य समाप्त भए पश्चात तथ्याङ्कलाई तालिका सूची, चित्र सूची आदिको माध्यमबाट प्रस्तुत गरी व्याख्या, विश्लेषण, साङ्क्षेपीकरण र निष्कर्ष निकाली शोध तयार पारियो ।

परिच्छेद - चार

नतिजाको व्याख्या तथा विश्लेषण

विश्वव्यापी रूपमा फैलिरहेको कोरोना भाइरस सङ्क्रमणको प्रभाव नेपालमा पनि देखिएको थियो । कोभिड-१९ मुलतः स्वास्थ्यसँग सम्बन्धित समस्या रहेको देखिन्छ । विश्व स्वास्थ्य संगठनको विधान (डब्लुएचओ, १९४८) ले स्वास्थ्य भनेको कुनै रोग नलाग्नु वा अशक्त नहुनु मात्र होइन शारीरिक, मानसिक र सामाजिक रूपमा तन्दुरूस्त हुनु हो भनी परिभाषित गरेको छ ।

समाजमा नसर्ने रोगका विरामी धेरै भए तापनि कमै मात्रले रोग पत्ता लगाएर उपचार गराइरहेको पाइन्छ । जनचेतनाको अभाव तथा कतिपय अवस्थामा स्वास्थ्य सेवाको पहुँच नपुग्दा सरुवा रोग लागेको समेत थाहा नपाई अकालमा ज्यान गुमाउनु परेको छ । सरुवा रोगले विस्तारै असरहरू देखाउने हुँदा सानोतिनो लक्षणलाई बेवास्ता गर्दै जाँदा अन्त्यमा रोगले एकै पटक ज्यान लिने गरेको देखिन्छ । यसै सिलसिलामा प्रस्तुत शोधपत्र सुनसरी जिल्ला इटहरी उपमहानगरपालिका वडा नं. ४ श्रमिक टोलमा रहेको मजदुर वर्गको स्वास्थ्य अवस्था सम्बन्धी अध्ययन गरिएको छ । कोभिड १९ ले श्रीमक वर्गको स्वास्थ्यमा पारेको प्रभाव सम्बन्धी गरिएको अध्ययनबाट प्राप्त तथ्याङ्क स्पष्ट रूपमा बुझ्नका लागि विभिन्न तालिका र चित्रद्वारा व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ ।

प्रस्तुत शोधपत्र अध्ययन गर्ने क्रममा मजदुर वर्गहरूमध्ये वृद्धवृद्धा, महिला, अधिक तौल भएका तथा दमका रोगीलाई यस्तो जोखिम धेरै भएको देखिन्छ । यस अध्ययनको उद्देश्य विरामीहरूमा कोभिडको धेरै जोखिममा छन् । कोभिडका कारण गाँस, बास र कपासमा मजदुर वर्गकालाई कस्तो असर पारेको छ भन्ने अध्ययन यस शोधपत्रले गर्ने छ ।

४.१ जनसाङ्ख्यिक विश्लेषण

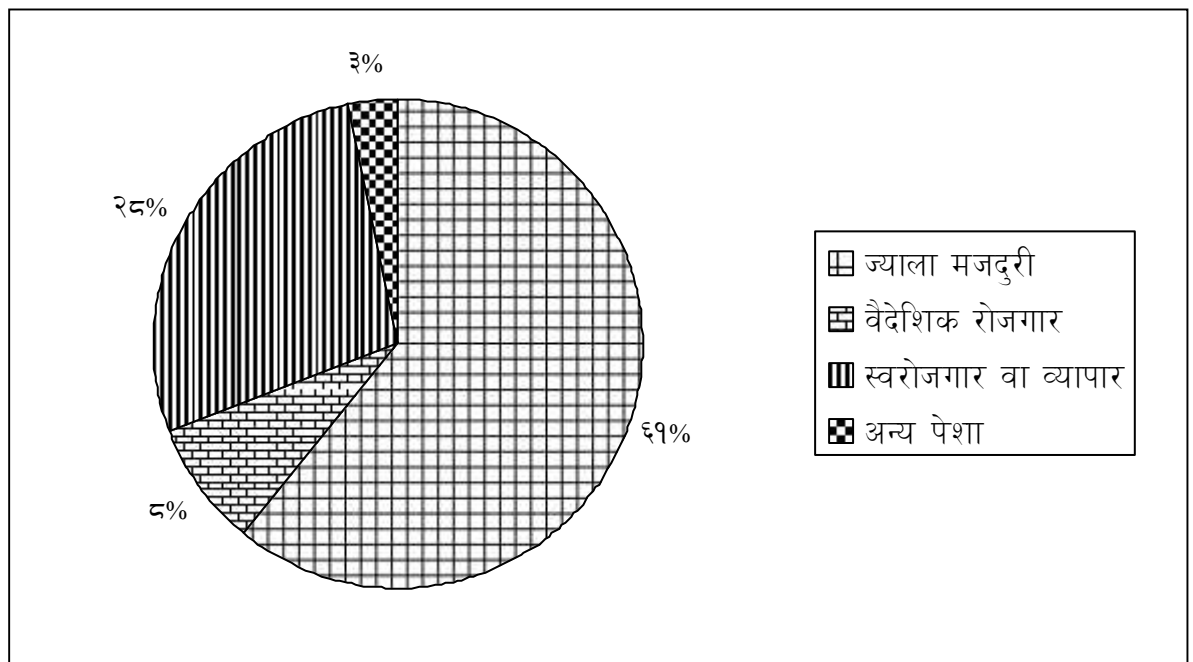
प्रस्तुत कोभिड १९ ले मजदुर वर्गको स्वास्थ्यमा पारेको प्रभाव शीर्षकको शोधपत्र अध्ययन गर्ने क्रममा जनसङ्ख्याको बनोट र संरचना विश्लेषण निम्नअनुसार रहेको छ ।

४.१.१ उत्तरदाताको पेसा सम्बन्धी विवरण

पेसाहरू सभ्यता, विज्ञान, प्रविधि तथा समाजको विकाससँगै विकसित भएका हुन् । पेसालाई आधुनिकीकरण गर्नका लागि पेसागत शिक्षा, तालिम र प्रविधिको आवश्यकता पर्दछ । शिक्षाविनाको पेसाले मागअनुसारको गुणस्तरीय उत्पादन र सेवा प्रदान गर्न सक्दैन । पेसागत शिक्षाले समय र बजारको मागअनुसारको पेसागत ज्ञान, सिप र दक्षता प्रदान गर्दछ । पेसागत शिक्षाले व्यक्तिलाई जीविकोपार्जन गर्न सहयोग गर्दछ । व्यक्ति तथा परिवारमा आय आर्जनका बाटाहरू खुलाउँछ ।

जीवन निवाहका लागि समाजमा विभिन्न व्यक्तिले रुचि, क्षमता र सिपअनुसार काम गर्नुपर्दछ । दैनिक जीवनयापन गर्नका लागि मानिसहरूले अपनाएका मुख्य काम, व्यवसाय र उद्यमलाई पेसा भनिन्छ । कतिपय पेसाहरू जीवनयापनका लागि परम्परागत रूपमा चल्यै आएका छन् । कामका हिसाबले सबै पेसा सम्मानजनक हुन्छन् । पेसा आफैमा सानो वा ठूलो हुँदैन । पेसाहरू क्षेत्र, तह र सेवाको प्रकृतिअनुसार फरक फरक हुन्छन् । यसै अनुसार अध्ययन गर्ने क्रममा सुनसरी जिल्ला इटहरी उपमहानगरपालिका वडा नं. ४ श्रमिक टोलमा कोभिड १९ मा उत्तरदाताको पेसागत तलको चित्रमा देखाइएको छ ।

चित्र नं. १ : उत्तरदाताको पेशा सम्बन्धी विवरण

माथिको चित्र अनुसार अधिकांश मानिसहरू ज्याला मजदुरी गर्ने श्रमिक २१९ जना वा ६१ प्रतिशत रहेको पाइयो । ३० जना वा ८ प्रतिशत वैदेशिक रोजगारमा गएको पाइयो । ९९ जना वा २८ प्रतिशत स्वरोजगार वा व्यापार व्यवसाय गरेको पाइयो भने १२ जना वा ३ प्रतिशत अन्य पेशालाई अंगालेको पाइयो ।

यसरी हेर्दा सबैभन्दा बढी मजदुरी गर्नेहरू रहेका पाइयो भने सबैभन्दा कम अन्य पेशा वा व्यवसाय अपनाउने मानिसहरू रहेका छन् ।

४.१.२ उत्तरदाताको शैक्षिक अवस्था सम्बन्धी विवरण

देश विकासका निम्ति शिक्षा पूर्वाधारको पनि पूर्वाधार मानिन्छ । शिक्षाले व्यक्तिको सर्वाङ्गीण विकास गरी असल योग्य, सक्षम, प्रतिस्पर्धी र उत्पादनमूलक जनशक्ति तयार गर्दछ । राष्ट्रको आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक र पूर्वाधार विकासका लागि त्यस्तो जनशक्तिको योगदान महत्वपूर्ण हुन्छ । देशमा दिगो शान्ति, सुशासन, विकास र समृद्धिको लागि शिक्षाले महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ । “समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली” हाम्रो राष्ट्रिय आकाङ्क्षा र अठोट हो । सीपमूलक, वैज्ञानिक, व्यावहारिक एवं गुणस्तरीय शिक्षा समृद्ध नेपालको आधारशीला हो । मुलुकको सर्वाङ्गीण विकासको मूल आधार शिक्षा नै भएकाले गुणस्तरीय शिक्षामा सबै नागरिकको समतामूलक र न्यायोचित पहुँच स्थापित गर्नु आजको आवश्यकता हो ।

मानिसको शरीरमा प्रवेश गरिसकेपछि भाइरस फैलिन र स्थापित हुन केही समय लाग्छ । त्यसलाई 'इन्क्युवेशन पीरीअड' अथवा सङ्क्रमणकाल भनिन्छ । त्यो बेला भाइरस शरीरमा कोषभिन्न पसेर तिनलाई आफ्नो नियन्त्रणमा लिने गर्छन् । यदि नजिकै कसैले खोकिरहेको छ भने सास फेर्दा कोरोना भाइरस शरीरमा पस्न सक्छ । दूषित वस्तु वा सतह छोएर आफ्नो अनुहार छुँदा पनि कोरोना भाइरस शरीरमा छिर्न सक्छ ।

प्रस्तुत शोधपत्र सुनसरी जिल्ला इटहरी उपमहानगरपालिका वडा नं. ४ श्रमिक टोलका श्रमिकहरूको शैक्षिक अवस्थालाई अध्ययन गरिएको छ । यहाँ स्थानीय निकायले शिक्षाको क्षेत्रमा विभिन्न प्रयासहरू भएको छ । यो अध्ययनमा श्रमिक टोलमा बसोबास गर्ने मानिसहरूमा कोभिड १९ सम्बन्धी अध्ययन गर्दा शैक्षिक स्थितिमा साधारण अक्षर नचिन्ने

देखि उच्च शिक्षा हासिल गरेका मानिसहरू पनि पाइयो । त्यसलाई तलको तालिमामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. १ : उत्तरदाताको शैक्षिक अवस्था सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	विवरण	सङ्ख्या	प्रतिशत
१.	निरक्षर	२३	६.३८
२.	साक्षर	१५१	४१.९४
३.	आधारभूत तह	४४	१२.२२
४.	माध्यमिक तह	२१	५.८३
५.	+२	११	३.०५
६.	स्नातक तह	८	२.२२
७	स्नातकोत्तर तह	२	०.५५
	जम्मा	३६०	१००

तालिका नं. १ अनुसार उत्तरदाताको शैक्षिक स्थितिको अध्ययन गर्दा सुकुम्बासी भएका कारण २३ जना वा ६.३८ प्रतिशत निरक्षर रहेको पाइयो । त्यस्तै साक्षर १५१ जना वा ४१.९४ प्रतिशत रहेको पाइयो । आधारभूत तह ४४ जना वा १२.२२ प्रतिशत रहेको पाइयो । माध्यमिक तह २१ जना वा ५.८३ प्रतिशत रहेको पाइयो । त्यस्तै + २ गरेका ११ जना वा ३.०५ प्रतिशत रहेको पाइयो भने स्नातक तह अध्ययन गरेका ८ जना वा २.२२ प्रतिशत रहेको पाइयो । त्यस्तै स्नातकोत्तर अध्ययन गरेका २ जना वा ०.५५ प्रतिशत रहेको पाइयो ।

यस अध्ययनले शैक्षिक अवस्थाको अध्ययन गर्दा सबैभन्दा कम स्नातकोत्तर तह अध्ययन गरेको र सबैभन्दा बढी औपचारिक वा अनौपचारिक तरिकाले साक्षर बनेका मजदुर वा उनीहरूका परिवार रहेको पाइयो ।

४.१.३ उत्तरदाताको धर्म सम्बन्धी विवरण

२०६८ तथ्यांकअनुसार दश वटा धार्मिक समुदाय रहेका छन् । जसमा हिन्दू, बौद्ध, इस्लाम, किरात, क्रिस्चियन, प्रकृति, बोन, जैन, बहाई र शिख रहेका छन् । इटहरी उपमहानगरपालिका वडा नं. ४ श्रमिक टोलमा विभिन्न जातजाति, भेषभूषा, प्रचलन तथा

मान्यता भएका व्यक्तिहरू बसोबास गरिरहेका छन्। जातजातिका मान्यता तथा विविध कुराहरूले धार्मिक विश्वासको अवस्थामा पनि विविधता रहेको छ। यसले गर्दा विभिन्न क्षेत्रमा विभिन्न धर्म मान्ने मानिसहरू बसोबास गर्नुका साथै जनगणनामा यसको स्वरूप पनि क्रमशः परिवर्तन हुँदै आएको छ। स्थलगत अध्ययनको क्रममा धर्म अनुसार जनसङ्ख्याको विवरणमा पाइएको तथ्याङ्कलाई निम्नअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. २ : उत्तरदाताको धर्म सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	विवरण	सङ्ख्या	प्रतिशत
१.	हिन्दु	११२	३१.११
२.	क्रिश्चियन	१०४	२८.८८
३.	किरात	५२	१४.४४
४.	बौद्ध	२२	६.११
५.	अन्य	७०	१९.४४
जम्मा		३६०	१००

तालिका नं. २ अनुसार धार्मिक विवरण हेर्दा हिन्दु धर्म मान्ने श्रमिकहरू ११२ जना वा ३१.११ प्रतिशत पाइयो। त्यसैगरी क्रिश्चियन १०४ जना वा २८.८८ प्रतिशत रहेको पाइयो। किरात धर्म मान्ने ५२ जना १४.४४ प्रतिशत रहेको पाइयो। त्यस्तै बौद्ध २२ जना ६.११ प्रतिशत रहेको पाइयो। त्यस्तै अन्य धर्म मान्नेहरू ७० जना वा १९.४४ प्रतिशत रहेको पाइयो।

यस अध्ययनबाट अध्ययन क्षेत्रका पाँचवटा धर्म मान्ने श्रमिकहरू पाइयो। जसमा सबैभन्दा कम बौद्ध धर्म मान्ने रहेका छन् भने सबैभन्दा बढी हिन्दु धर्म मान्ने मानिसहरू रहेका छन्।

४.१.४ कोभिड १९ हुँदा जचाउने स्थान सम्बन्धी विवरण

धेरैका लागि कोभिड- १९ हल्का लक्षणहरू भएको सामान्य रोग भए पनि केहीका लागि यो थकाइ, कडा दुखाइ र सास फेर्न गाह्रो हुने लक्षणसहित महिनौं लम्बिने रोग बनेको छ। यस्तो अवस्थाले मानिसको जीवनमा प्रभाव पारिरहेको छ र अलिकति हिँडेपछि

थकान हुने कुरा अब सामान्य बनिसकेको छ । हाम्रो समाजमा अझै पनि बिरामी भएमा भूतप्रेतको छायाँ परेको, घरको कुल देवताले दुःख दिएको आदि भन्ने अन्धविश्वास कायम छ । जसले गर्दा कोभिड १९ हुँदा साधारण औषधी र उपचारबाट निको हुने रोगबाट पनि मृत्यु हुने अवस्था सृजना हुन्छ । कोभिड १९ हुँदा जचाउन लैजाने स्थान सम्बन्धी विवरणलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ३ : कोभिड १९ हुँदा जचाउने स्थान सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	विवरण	सङ्ख्या	प्रतिशत
१.	परम्परागत विधि घरमै (अदुवा, बेसार, गुर्जो खाने)	१६९	४६.९४
२.	स्वास्थ्य चौकी	८०	२२.२२
३.	वैद्य	७२	२०.००
४.	धामी/भाँक्री	२१	५.८३
५.	अन्य	१८	५.००
जम्मा		३६०	१००

तालिका नं. ३ अनुसार कोभिड हुँदा जचाउन जानेहरूको अवस्था हेर्दा परम्परागत विधि घरमै (अदुवा, बेसार, गुर्जो खाने) मा १६९ वा ४६.९२ जना रहेको पाइयो । त्यस्तै कोभिड हुँदा स्वास्थ्य चौकी जाने ८० जना वा २२.२२ प्रतिशत रहेको पाइयो । कोभिड हुँदा वैद्यकामा जाने ७२.२०.०० प्रतिशत रहेको पाइयो । त्यस्तै धामी/भाँक्रीकोमा जान २१ जना वा ५.८३ प्रतिशत रहेको पाइयो । उपचारको अन्य विधि अपनाउने १८ जना वा ५.०० प्रतिशत रहेको पाइयो ।

यो अध्ययनले देखाइएको अनुसार सबैभन्दा बढी परम्परागत विधि घरमै (अदुवा, बेसार, गुर्जो खाने) मानिस रहेको पाइयो । उनीहरूले आफैँ घरमा नै उपचार गरेको पाइयो भने सबैभन्दा कम अन्य उपचार विधि अपनाउने मानिसहरू रहेको पाइयो । सरकारको नीति अनुरूप खोलिएका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा जाँच गराउनका निम्ति पायक र पहुँच भए पनि श्रमिकहरूसँग आर्थिक अभाव भएका कारण उनीहरू घरमै उपचार गर्न बाध्य भएको देखियो ।

४.२ कोभिड १९ सम्बन्धी समुदायको ज्ञान, धारणा र व्यवहार

अस्वस्थ जीवनशैली, विश्वव्यापिकरण, बजारीकरण, जनसङ्ख्या तथा अर्थतन्त्रमा आएको परिवर्तन आदि कारणले गर्दा मानिसको जीवन र स्वास्थ्यमा जोखिम बढ्दै गैरहेको छ ।

इटहरी उपमहानगरपालिका वडा नं. ४ श्रमिक टोलका श्रमिक समुदायहरूले कोरोना भाइरस अर्थात् कोभिड १९ महामारीको अभुतपूर्व चुनौति सामना गर्नु परिरहेको छ । यो महामारीबाट समुदायमा उत्पन्न सङ्कटबाट बचाउन र महामारीमा कसरी व्यवहार गर्ने भनेर समुदायलाई सहयोग गर्ने काम इटहरी उपमहानगरपालिकाले गरिरहेको छ । समुदायका श्रमिकहरूले महामारीमा कस्तो व्यवहार गर्ने र महामारीबाट कसरी बच्ने भन्ने जस्ता जीवन रक्षा सम्बन्धी स्वास्थ्य सूचना दिन, उनीहरूले बोल्ने र बुझ्ने भाषामा सूचना प्रवाह गरी समाजमा परिवर्तन ल्याउन यो अध्ययनले सहयोग गर्नेछ ।

४.२.१ कोभिड १९ को समयमा सरसफाई सम्बन्धी विवरण

कोभिड १९ कुनै रोगको रूपमा मात्र नरही सामाजिक, आर्थिक वातावरणमा र समग्र देश विकासमा नै समेत नकारात्मक असर पारिरहेका हुन्छन् । कोभिड १९ लागिसकेपछि व्यक्तिको उत्पादनशिलतामा आउने ह्रास आदि कारणले गर्दा व्यक्ति, परिवार तथा समाजले आम्दानीको ठूलो हिस्सा यसमा खर्च गर्नुपरेको छ । कोरोना भाइरस रोकथामका लागि सरकारले तोकेका नियमहरूको पालना गर्नुपर्ने हुन्छ । व्यक्तिगत अनुशासन तथा सरसफाइमा ध्यान पनि उत्तिकै दिनुपर्छ । शरीरलाई स्वस्थ तथा मनलाई शान्त राख्नुपर्छ । अनि रोग प्रतिरोधात्मक क्षमताको वृद्धि गर्नुपर्छ । कोभिड १९ को समयमा बिरामीलाई उचित सरसफाइ गरिएन भने विभिन्न रोगहरूले आक्रान्त पारी बिरामीको अकालमा ज्यानसमेत जान सक्छ । यस बस्तीमा बिरामीको सरसफाइमा कतिको ध्यान दिनुहुन्थ्यो भनी सोधिएका प्रश्नमा प्राप्त उत्तरलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ४ : कोभिड १९ को समयमा सरसफाई सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	विवरण	सङ्ख्या	प्रतिशत
१.	थाहा भएन	१२०	३३.३३
२.	फुर्सद हुँदैनथ्यो	९९	२७.५
३.	नियमित ध्यान दिन्थे	८७	२४.१६
४.	घरमा भएको समयमा ध्यान दिन्थे	२९	८.०५
५.	सम्झिएको समयमा ध्यान दिन्थे	२५	६.९४
जम्मा		३६०	१००

तालिका नं. ४ अनुसार कोभिड १९ को समयमा सरसफाई सम्बन्धी विवरण हेर्दा थाहा भएन भन्नेमा १२० जना ३३.३३ प्रतिशत रहेको छ। फुर्सद हुँदैनथ्यो भन्नेहरूमा ९९ जना २७.५ प्रतिशत रहेको पाइयो। नियमित ध्यान दिन्थे भन्नेहरू ८७ जना २४.१६ प्रतिशत रहेको छ। घरमा भएको समयमा ध्यान दिन्छु भन्नेहरूमा २९ जना ८.०५ प्रतिशत रहेको छ। सम्झिएको ध्यान दिन्थे भन्नेहरूमा २५ जना वा ६.९४ प्रतिशत रहेको छ।

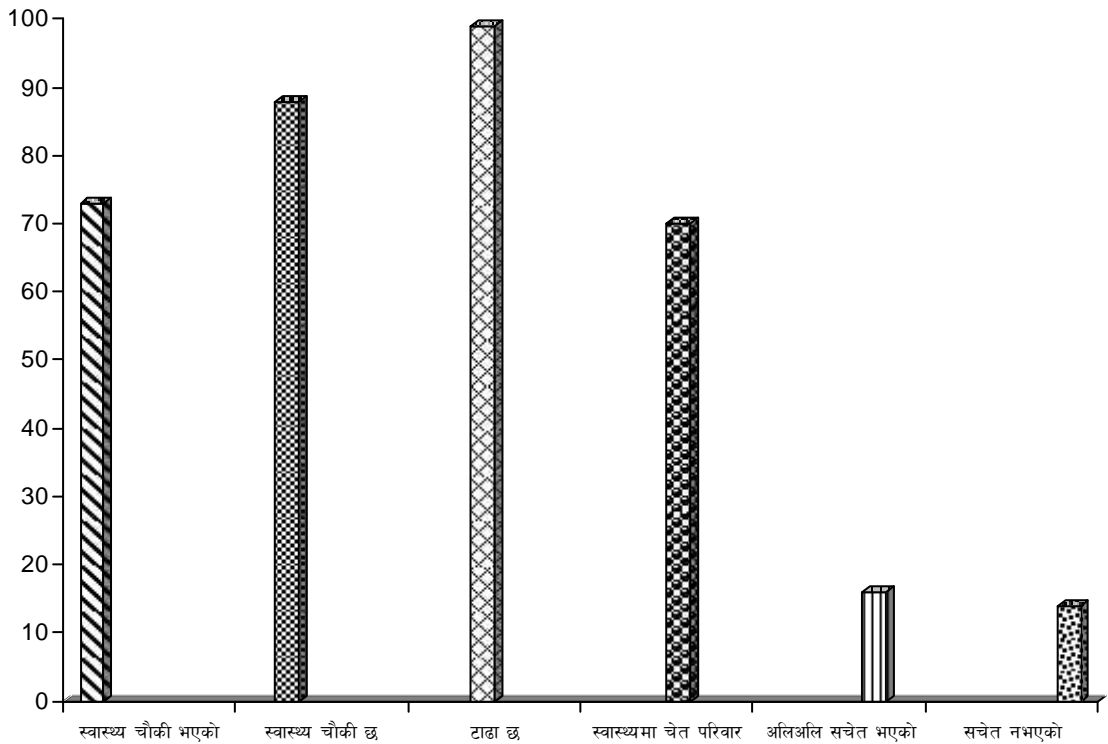
यसरी हेर्दा समग्रमा ज्याला मजदुरी गर्नेहरूमा १२० जना वा ३३.३३ प्रतिशतले चाहिँ थाहा नै भएन भन्नेहरू पाइयो भने सम्झिएको ध्यान दिन्थे भन्नेहरूमा २५ जना मात्र रहेको पाइयो।

अध्ययन क्षेत्रका मानिसहरूको मुख्य पेशा ज्याला मजदुरी भएकाले बिहानदेखि बेलुकासम्म काम गर्नुपर्ने वाध्यात्मक परिस्थितिले पनि विरामीको सरसफाइमा ध्यान दिने फुर्सद नभएको र कतिपय मानिसहरूलाई सरसफाइ गर्नुपर्छ भन्ने कुराको ज्ञान नै नभएको पनि पाइयो।

४.२.२ कोभिड १९ को समयमा स्वास्थ्य सम्बन्धी जनचेतनाको अवस्था

कोभिड १९ को समयमा सुविधा सम्पन्न स्वास्थ्य उपचार गर्ने अस्पताल, भौतिक सुविधा, आधुनिक यन्त्र तथा सामग्रीको अभाव, स्वास्थ्यकर्मीको अभाव, स्वास्थ्य सम्बन्धमा जनचेतनाको कमी आदि रहेका छन्। अध्ययन क्षेत्रमा स्वास्थ्य सम्बन्धी ज्ञान हुनु चुनौती रहेको छ। रोग लागेर उपचार गर्नुभन्दा रोग लाग्न नदिनु नै बुद्धिमानी हो।

चित्र नं. २ : कोभिड १९ को समयमा स्वास्थ्य सम्बन्धी जनचेतनाको अवस्थाको विवरण

कोभिड १९ सम्बन्धी अध्ययनका क्रममा नमुना मानेर स्वास्थ्य सम्बन्धी विभिन्न प्रश्नहरू सोधिएको थियो। यसमध्ये ७३ जनाले आफ्नो टोलमा स्वास्थ्य चौकी भएको जानकारी दिएका थिए भने ८८ जनाले आफ्नो टोलमा स्वास्थ्य चौकी छैन भन्ने त्यस्तै ९९ जनाले टाढा छ भन्ने बताएका थिए। यसरी नै ७० जना आफ्नो र परिवारको स्वास्थ्य स्थितिबारे सचेत भएको जानकारी पाइयो भने १६ जना अलिअलि सचेत भएको तथा १४ जना सचेत नभएको जानकारी पाइयो।

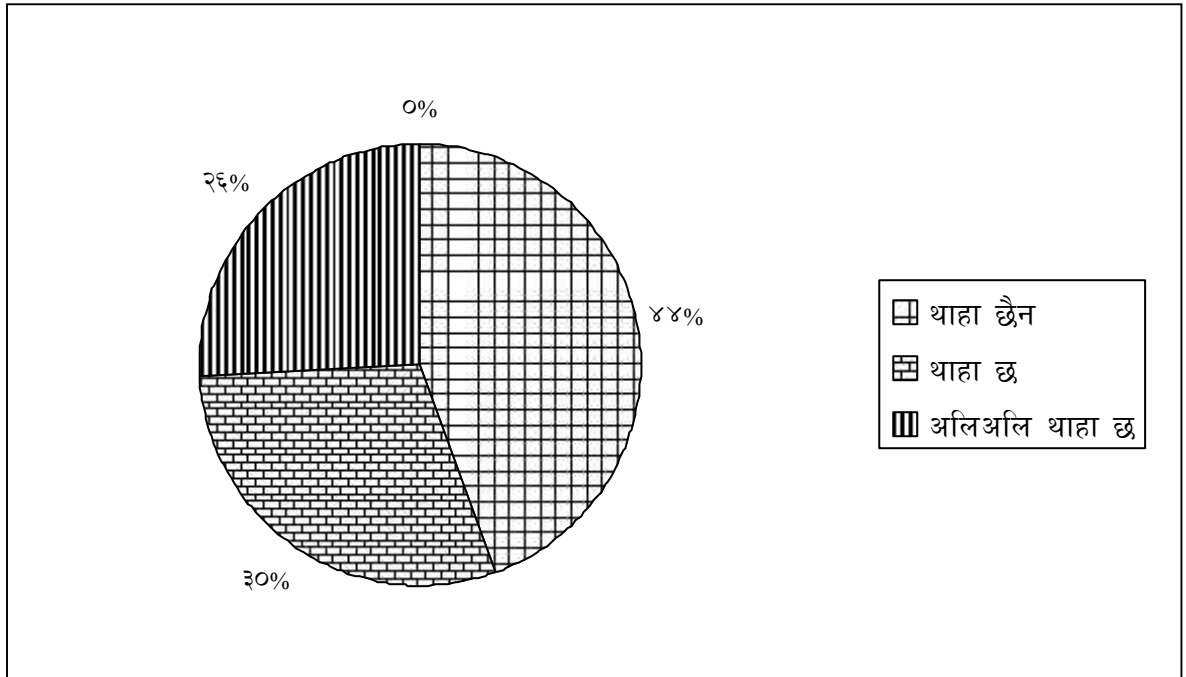
तपाईं आफ्नो स्वास्थ्य सुरक्षाको लागि उपमहानगरपालिका स्वास्थ्य समस्याबाट कस्तो अपेक्षा राख्नु हुन्छ ? भन्ने प्रश्नमा अधिकांश श्रमिक सहभागीहरूले आफ्नो टोलमा स्वास्थ्य चौकी भइदिए राम्रो हुन्थ्यो भन्ने बताएका थिए।

४.२.३ कोभिड १९ सम्बन्धी जनचेतना

कोभिड १९ सम्बन्धी जनचेतनाको अभाव छ। जनता यो भाइरसबाट बच्न सामाजिक दुरीमा बस्नु पर्छ भन्ने कुरालाई सचेत नहुने अवस्था छ। ज्ञानको कमी रहेको कारण मजदुर वर्गको स्वास्थ्य अवस्था सुधार गर्नु चुनौती बनेको छ।

कोभिड-१९ महामारीको अवस्थामा ज्याला मजदुरी गर्ने श्रमिक व्यक्ति, विरामी र उनीहरूको परिवार र स्वास्थ्य व्यक्तिहरूलाई समेत हुन सक्ने आक्रमणबाट बचाउन कोभिड १९ सम्बन्धी उपमहानगरपालिकाले जनचेतना अभियानको सृजना गर्नुपर्छ ।

चित्र नं. ३ : कोभिड १९ सम्बन्धी जानकारीको विवरण

कोभिड १९ को विषयमा जानकारी सम्बन्धी अध्ययनका क्रममा कोभिड १९ सम्बन्धी जनचेतनाको बारेमा अध्ययन गर्दा यसमध्ये १६० जना वा ४४ प्रतिशतले कोभिड १९ का बारेमा थाहा भएको जानकारी दिए भने १०७ जना वा ३० प्रतिशतले यसका बारेमा थाहा नभएको तथा ९३ जना वा २६ प्रतिशतले अलिअलि थाहा भएको जानकारी दिए ।

यस अध्ययनबाट नमुना क्षेत्रमा रहेका मानिसहरूलाई कोभिड १९ को बारेमा थाहा भएको र थोरै मानिसलाई मात्र अलिअलि थाहा भएको जानकारी प्राप्त भएको छ । समग्रमा यो अवस्थामा सबै मजदुरहरूलाई प्रष्ट रूपमा कोभिडको बारेमा थाहा भइनसकेकाले अबै पनि जनचेतना फैलाउनु आवश्यक देखिन्छ ।

४.३ कोभिड १९ को समस्या समाधानका उपायहरू

कोभिड १९ को दूरी राखिरहनु पर्ने यो समयमा साथीसँगीसँग घुलमिल हुने राम्रो माध्यम भनेको सामाजिक सञ्जाल पनि हो । तर श्रमिक टोलमा सबैको घरमा इन्टरनेटको

सुविधा नहुने र मोबाइल ल्यापटप, डेस्कटप जस्ता सामग्री पनि नहुनाले उनीहरूलाई कोभिड १९ को समयमा साथीभाइसँग घुलमिल हुन पनि कठिन हुन्छ ।

नमुना छनोटमा परेका केही मजदुरहरूसँग यो सुविधा भए पनि धेरै लामो समय कम्प्युटर वा फोनको स्क्रीन हेरेर बस्यो भने पनि मन निराश हुन सक्छ । त्यसैले बेलाबेलामा इन्टरनेटबाट टाढै रहनुपर्छ । यस्तो समयलाई बरु आफ्नो परिवारका मानिससँग बिताउनु उचित हुन्छ । घरमै भेट्टाइने समानबाट नयाँ सामान वा कलाकृति बनाउन सिकनु पनि कोभिड १९ बाट बच्ने उपाय हो ।

नमुना क्षेत्रमा परेका ज्याला मजदुर गर्ने कोभिड १९ को समस्या हाम्रो जस्तो साक्षरता र शिक्षाको स्तर भएको मुलुकमा जनस्वास्थ्य सम्बन्धी ज्ञानको कमी पनि छ । यो कोरोना भाइरस भनेको के हो, खै त कतै देखिँदैन त ? भन्नेहरू को जमात पनि धेरै छ । जनता यो भाइरसबाट बच्न सामाजिक दुरीमा बस्नु पर्छ, भन्ने कुरालाई सचेत नहुने अवस्था छ । अर्को तर्फ सबैको हात हातमा स्मार्ट फोन सेट भए पनि सूचना प्रविधिको अनुसरण र प्रयोग गर्ने अभ्यास पनि छैन । ज्ञानको कमी रहेको कारण सूचना प्रविधिमा आधारित सेवा सञ्चालनमा सेवाग्राही अरु कै भर पर्नु पर्ने अवस्थाले पनि सुधारका लागि चुनौती बनेको छ ।

कोभिड १९ बाट आफू र अरुलाई बचाउने उपायहरूमा निरन्तर साबुन पानीले मिचिमिचि दुबै हात धुनुपर्छ । यो नै सबैभन्दा सस्तो र प्रभावकारी उपाय हो । त्यस्तै बाहिर गएर जुनसुकै वस्तु छोएपछि, कुनै पनि कारणले हात फोहर भएको शंका लाग्ना साथ, बाहिरबाट घर फर्किए पछि, कुनै पनि सेवा दिँदा र लिँदा, खाना बनाउनु, खानु र खुवाउनु अगाडि, दिसा पिसाव गरे पछि, खोकी वा हाँछ्युँ गरेपछि, अनुहार, नाक, मुख, आँखा छुनु परेमा र छोइसकेपछि र विरामी व्यक्तिलाई छोएमा, डोय्याएमा, कुनै पशुपक्षि छोएमा पनि हात धुनु जरुरी छ । कोभिड १९ को समयमा मास्क लगाउन छोड्नु हुँदैन, जताततै छुनुहुँदैन र कुनै पनि व्यक्ति वा वस्तुको सम्पर्कमा आएपछि आफ्नो हातमा स्यानिटाइजर प्रयोग गर्ने वा साबुन पानीले मिचीमिची धुनुपर्छ ।

४.३.१ कोभिड १९ को समयमा खानपानमा जागरुकता

कोभिड १९ को समयमा फोक्सोमा असर पर्दछ। यसमा असर परेमा श्वासप्रश्वास अवरोधसम्बन्धी बच्च दाल, गेडागुडी, दूध, दही, माछा, बोसो नभएको मासु, अण्डा, हरियो, सागसब्जी सन्तुलित रूपमा खाने गर्नुहोस्। मौसमी ताजा फलफूल र सागसब्जी दैनिक प्रशस्त खानुपर्छ। खानेकुराको गुणस्तरमा सहजै विश्वास गर्न सकिने अवस्था छैन। राज्य वा स्थानीयको अनुगमन पाटो कमजोर छ भने कस्ता खानेकुरा खाने, कस्ता नखाने भनेर जागरण पनि छैन।

कोभिड-१९ को महामारी तथा यसबाट बच्च गरिएको बन्दाबन्दी र एकान्तवासको प्रभावले जनस्वास्थ्यपछि खानाको जोहो सबैभन्दा चिन्ता र चासोको विषय ज्याला मजदुरी गरेर खानेहरूको बनेको छ। यसले तत्कालैको खाद्य संकट र भविष्यमा हुन सक्ने यस्ता जोखिमबारे मजदुर वर्ग भक्भक्काएको छ।

इटहरी उपमहानगर वडा नं. ४ श्रमिक टोलमा बसोबास गर्ने श्रमिकहरूलाई कोभिड-१९ ले यिनीहरूको स्वास्थ्यमा मात्र असर गरेन यसले सिँगो जनजीविकामा समेत असर गयो। चैत्र ११ देखि विभिन्न चरणमा भएको बन्दाबन्दीले श्रम तथा रोजगारीमा रहेका व्यक्तिलाई बिहान बेलुकी छाक छार्न निकै कठिन भएको थियो। सहरकेन्द्रित दैनिक रोजगारीमा रहेका श्रमिक सबै काम ठप्प हुँदा स्वाभाविक रूपमा भोकमरीमा परे।

तालिका नं. ५ : कोभिड १९ को समयमा खानपान सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	विवरण	सङ्ख्या	प्रतिशत
१.	दाल, भात, सब्जी, अचार वा मासुमंस	१०	२.७८
२.	सामान्य खाना खाने	८९	२४.९२
३.	अहिले खाए भरे के खाने	१८४	५१.११
४.	अन्य	७७	२१.३७
जम्मा		३६०	१००

तालिका नं ५ अनुसार कोभिड १९ को समयमा खानपान सम्बन्धी विवरण हेर्दा ज्याला मजदुर गरेर खानेहरूमा सामान्य दाल, भात, सब्जी अचार वा अन्य मासुमंस खान पुग्ने मजदुरहरू एकदमै थोरै पाइयो। ती मजदुरहरू १० जना वा २.७८ प्रतिशत मात्र

रहेको पाइयो । त्यस्तै सामान्य खाना खानेहरू ८९ जना वा २४.९२ प्रतिशत रहेको पाइयो । त्यस्तै अहिले खाए भरे के खाने भन्ने मजदुरहरू १८४ जना वा ५१.११ प्रतिशत रहेको पाइयो भने अन्य तरिकाले बाँचिरहेका मजदुरहरू ७७ जना २१.३७ प्रतिशत रहेको पाइयो ।

समग्रमा हेर्दा यस समुदायमा राम्रोसँग खान पुग्ने १० जना वा २.७८ प्रतिशत रहेको पाइयो भने त्यस्तै अत्यन्तै गरिब वा अहिले खाए भरे के खाने भन्नेहरू सबैभन्दा धेरै १८४ जना वा ५१.११ प्रतिशत रहेको पाइयो ।

४.३.२ कोभिड १९ को समयमा योग तथा व्यायामलाई प्रोत्साहन

कोभिड १९ को समयमा योग तथा व्यायामलाई प्रोत्साहन दिनु पर्छ । शरीरलाई स्वस्थ तथा मनलाई शान्त बनाइ राख्ने सर्वोत्तम उपाय भनेकै योग हो । नियमित योगको अभ्यासले शारीरिक, मानसिक तथा आध्यात्मिक विकास हुन्छ । दैनिक योगाभ्यास गर्नाले शरीरमा सकारात्मक परिवर्तन देखिन थाल्छन् । शरीर स्वस्थ र फूर्तिलो हुन्छ । पाचनक्रिया राम्रो हुन्छ । शरीरका हरेक अङ्गहरूमा रक्तसञ्चार वृद्धि हुन्छ । मन शान्त हुन्छ, राम्रो निन्द्रा लाग्छ, रोग प्रतिरोधात्मक क्षमतामा वृद्धि हुन्छ ।

अहिलेको समयमा योग भन्नाले योगासनलाई मात्र बुझ्ने गरिएको अथवा कतिपयले त शारीरिक व्यायामलाई नै योग भन्ने गरेको पाइन्छ । यो दुवै बुझाइ गलत हुन् । योगका प्राचीन ग्रन्थहरूका अनुसार योगका आठ अभ्यास रहेका छन् । जसलाई अष्टाङ्ग योग भनिन्छ । यस अन्तर्गत यम, नियम, आसन, प्राणायाम, प्रत्याहार, ध्यान, धारणा र समाधि पर्छन् । शरीर सक्रिय राख्ने क्रियाकलाप जस्तै योग, हिंडुल गर्ने, दौडिने, साइकल चलाउने, पौडी खेल्ने आदि हल्का पसिना आउने गरी हप्ताको कम्तिमा पाँच दिनसम्म कमसेकम ३० मिनेट नियमित रूपमा गर्नु पर्छ । निष्क्रिय बनाउने आधुनिक प्रविधिहरू जस्तै टेलिभिजन र कम्प्युटर सुत्ने कोठामा राख्नु हुँदैन । शरीरको तौल बढी भए घटाउनु पर्छ । सन् रोग नियन्त्रण गर्ने अर्को महत्वपूर्ण पाटो शारीरिक व्यायाम पनि राम्रो उपाय हो । पछिल्लो समय सबै नेपाली अल्छी बन्दा धेरै रोगको सिकार बह्दै गएको छ । जसलाई तलको तालिकामा देखाइएको छ ।

योग समयको आवश्यकता हो । आजको भागदौड तथा तनावको जीवनमा शरीरलाई स्वस्थ तथा मनलाई शान्त राख्नको लागि योगको कुनै विकल्प छैन । योग हरेक

उमेर समूहहरूका लागि आवश्यक छ तर उमेर समूह अनुसार यसको अभ्यास गर्नुपर्छ । आज विश्वभरि महामारीको रूपमा रहेको कोरोना भाइरस (कोभिड-१९) बाट बच्नको लागि योगको अभ्यास अत्यन्त जरुरी बनेको छ । त्यसका लागि योगका सबै अभ्यासहरू गर्नु अनिवार्य हुन्छ ।

प्रस्तुत अध्ययन प्रदेश नं १ सुनसरी जिल्ला इटहरी उपमहानगरपालिका वडा नं. ४ श्रमिक टोलमा बस्ने ३६० जना श्रमिकहरूमा गरिएको थियो । यस क्रममा उनीहरू कोभिड १९ को समयमा योग तथा व्यायामको विवरण दिएका थिए । जसलाई तलको तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका नं. ६ : कोभिड १९ को समयमा योग तथा व्यायामलाई प्रोत्साहन

क्र.सं.	विवरण	सङ्ख्या	प्रतिशत
१.	व्यायाम गर्छु	५९	१६.३८
२.	व्यायाम गर्दिन	१०६	२९.४४
३.	थाहा छैन	१७७	४९.१६
४.	अन्य	१८	५.००
जम्मा		३६०	१००

तालिका नं. ६ लाई हेर्दा कोभिड १९ को समयमा योग तथा व्यायामलाई प्रोत्साहन व्यायाम गर्छु भन्नेहरू ५९ जना वा १६.३८ प्रतिशत रहेको पाइयो । त्यस्तै व्यायाम गर्दिन भन्नेहरू १०६ जना २९.४४ रहेका छन् भने थाहा छैन भन्ने मजदुरहरू १७७ जना वा ४९.४४ प्रतिशत रहेको पाइयो । त्यस्तै सबैभन्दा कम अन्य विधि अपनाउछु भन्ने १८ जना वा ५.०० प्रतिशत रहेका छन् ।

समग्रमा यस अध्ययनले सबभन्दा कम यषेगका अन्य विधि अपनाउनेहरू पाइयो भने योग सम्बन्धी थाहा नै छैन भन्ने १७७ जना वा ४९.१६ जना रहेको पाइयो ।

निष्कर्षमा भन्नुपर्दा कोभिड १९ बाट बच्नका लागि विभिन्न किसिमका उपायहरू अपनाउन सकिन्छ । ती उपायका केही उदाहरणहरूलाई बुँदागत रूपमा राखिएको छ :

- क) कोभिड १९ को समयमा घरबाट ननिस्कनु नै यसको मुख्य उपाय हो ।
- ख) हाँच्छरुँ गर्दा आँखा र नाक नमिच्ने
- ग) सरसफाइमा ध्यान दिने
- घ) भीडभाडमा नजाने
- ङ) माक्स लगाएर मात्र हिँड्ने
- च) घर बाहिर गएर आएपछि साबुन पानीले राम्रोसँग हात धुने
- छ) सेनिटाइजरको प्रयोग गर्ने
- ज) सकेसम्म घरमा खाने, होटल, बारमा जाने बानी कम गर्ने ।

४.४ मुख्य नतिजाहरू

प्रस्तुत कोभिड १९ ले मजदुर वर्गको स्वास्थ्यमा पारेको प्रभाव शीर्षकको शोधपत्रको मुख्य नतिजाहरू विश्लेषण निम्नअनुसार रहेका छन् ।

- क) कोभिड हुँदा जचाउन जानेहरूको अवस्था हेर्दा परम्परागत विधि घरमै (अदुवा, बेसार, गुर्जो खाने) मा १६९ वा ४६.९२ जना रहेको पाइयो । कोभिड हुँदा स्वास्थ्य चौकी जाने ८० जना वा २२.२२ प्रतिशत रहेको पाइयो । कोभिड हुँदा वैद्यकामा जाने ७२.२०.०० प्रतिशत रहेको पाइयो । त्यस्तै धाँमी/भाँक्रीकोमा जान २१ जना वा ५.८३ प्रतिशत रहेको पाइयो । उपचारको अन्य विधि अपनाउने १८ जना वा ५.०० प्रतिशत रहेको पाइयो ।
- ख) कोभिड १९ को समयमा सरसफाई सम्बन्धी विवरण हेर्दा थाहा भएन भन्नेमा १२० जना ३३.३३ प्रतिशत रहेको छ । फुर्सद हुँदैनथ्यो भन्नेहरूमा ९९ जना २७.५ प्रतिशत रहेको पाइयो । नियमित ध्यान दिन्थे भन्नेहरू ८७ जना २४.१६ प्रतिशत रहेको छ । घरमा भएको समयमा ध्यान दिन्छु भन्नेहरूमा २९ जना ८.०५ प्रतिशत रहेको छ । सम्झिएको ध्यान दिन्थे भन्नेहरूमा २५ जना वा ६.९४ प्रतिशत रहेको छ । ।
- ग) कोभिड १९ सम्बन्धी अध्ययनका क्रममा कोभिड १९ सम्बन्धी जनचेतनाको बारेमा अध्ययन गर्दा यसमध्ये १६० जनाले कोभिड १९ का बारेमा थाहा भएको जानकारी

दिए भने १०७ जनाले यसका बारेमा थाहा नभएको तथा ९३ जनाले अलिअलि थाहा भएको जानकारी दिए ।

परिच्छेद पाँच निष्कर्ष र सुझाव

५.१ निष्कर्ष

कोरोना भाइरस श्वासप्रश्वासबाट सर्ने भाइरस हो । कोरोना भाइरसबाट संक्रमित व्यक्तिले खोकदा र हाँच्छ्यु गर्दा निस्कने थुक र सिँगानको माध्यमबाट एक व्यक्तिबाट अर्को व्यक्तिमा सर्दछ । सबै उमेर समूहका मानिसलाई कोरोना भाइरसले संक्रमण गर्न सक्दछ । तर ज्येष्ठ नागरिक र पहिल्यै देखिनै दम, मधुमेह, मुटुको रोग जस्ता स्वास्थ्य समस्या भएका व्यक्तिहरूलाई भने यो भाइरसले गम्भीर बिरामी बनाउने जोखिम हुन्छ । यस भाइरसबाट बच्नको लागि बेलाबेलामा साबुन पानीले मिचिमिचि हात धुने वा अल्कोहल भएको सेनिटाइजरको प्रयोग गर्नु श्वासप्रश्वाससम्बन्धी सरसफाईमा विशेष ध्यान दिने जस्तै खोकदा, हाँच्छ्यु गर्दा नाक मुख छोप्नु पर्दछ ।

यस क्षेत्रमा श्रमिक २१९ जना, ३० जना वैदेशिक रोजगार, ९९ जना स्वरोजगार वा व्यापार व्यवसाय अन्य पेसा १२ जना रहेका छन् । यस्तै २३ जना निरक्षर, साक्षर १५१ जना, आधारभूत तह ४४ जना, माध्यमिक तह २१ जना, + २ गरेका ११ जना, स्नातक तह अध्ययन गरेका २ जना र २ जना रहेका छन् । परम्परागत विधि घरमै (अदुवा, बेसार, गुर्जो खाने) मा १६९ जना, स्वास्थ्य चौकी जाने ८० जना, कोभिड हुँदा वैद्यकामा जाने ७२ जना, धाँमी/भाँक्रीकोमा जाने २१ जना र अन्य विधि अपनाउने १८ जना रहेका छन् । कोभिड १९ को विषयमा थाहा भएन भन्नेमा १२०, फुर्सद हुँदैनथ्यो भन्नेहरूमा ९९ जना, नियमित ध्यान दिन्थे भन्नेहरू ८७ जना, घरमा भएको समयमा ध्यान दिन्छु भन्नेहरूमा २९ जना र सम्झिएको ध्यान दिन्थे भन्नेहरूमा २५ जना रहेका छन् । योग तथा व्यायामलाई प्रोत्साहन व्यायाम गर्छु भन्नेहरू ५९ जना, व्यायाम गर्दिन भन्नेहरू १०६, थाहा छैन भन्ने मजदुरहरू १७७ जना अन्य विधि अपनाउँछु भन्ने १८ जना रहेका छन् । यस अध्ययनबाट निस्किएको निष्कर्षमा इटहरी उपमहानगरपालिका वडा नं. ४ श्रमिक टोलमा कोभिड १९ को सम्बन्धमा जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन आवश्यक देखिन्छ ।

५.२ सुभावाव

आजको विश्व परिवर्तनशील समयसँगै सूचना र प्रविधिको तीव्र विकास भइरहेको अवस्था छ। मानिस सुविधाभोगी भई विश्वलाई नै एउटा सानो कोठामा कैद गर्न सफल भएको छ। अझ कोभिड १९ ले श्रमिक टोलका बासिन्दालाई घरभित्र नै बन्दक बनाएको छ। यस्तो अवस्थामा शिक्षित मानवले अशिक्षित, कम पहुँचमा रहेका र विषयवस्तुसँग कम ज्ञान भएका मानिसहरूलाई आवश्यक मात्रामा सही ज्ञान भएका मानिसहरूले उचित सल्लाह सुभावाव दिनुपर्ने खाँचो देखिन्छ। विशेष गरी स्वस्थ रहन कम्तीमा पनि दैनिक आधा घण्टा व्यायाम गर्न जरूरी हुन्छ। खानामा दैनिक ५ ग्रामभन्दा कम नुन खानु स्वास्थ्यका लागि फाइदाजनक हुन्छ। कोभिड १९ बारे स्थानीय स्तरबाटै स्वास्थ्य योजना, खोजमूलक अनुसन्धान, खाद्य विनियम गर्न सकेमा केही हदसम्म कोभिड १९ नियन्त्रण गर्न सकिन्छ। कोभिड १९ सम्बन्धी अवस्था पत्ता लगाउन ३६० जनामा गरिएको अध्ययन अनुसन्धानबाट प्राप्त तथ्याङ्कका आधारमा व्याख्या र विश्लेषण गरिसकेपछि उक्त क्षेत्रका समस्यालाई मध्यनजर गर्दै ती समस्याहरूको समाधानको लागि केही सुभावाव प्रस्तुत गरिएको छ।

५.२.१ अभ्यास तहका लागि सुभावाव

यस समुदायका मानिसहरूको शैक्षिक स्तर न्यून रहेको हुनाले शैक्षिक चेतना जगाउने कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ। यस समुदायका मानिसहरूको आर्थिक अवस्था कमजोर रहेका छन्। श्रमिकहरूलाई विभिन्न सीपमूलक र रोजगारमूलक तालिमको व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ। कोभिड १९ सम्बन्धी देखिएका समस्या जसलाई समाधान गर्न सडक, नाटक, प्रचारप्रसार, विभिन्न पर्चा पम्पलेटको माध्यमबाट जनचेतना जगाउनुपर्ने देखिन्छ। यस अनुसन्धानको अन्त्यमा अभ्यास तहका लागि निम्न सुभावावहरू दिइएको छ :

- क) कोभिड १९ रोकथाम तथा नियन्त्रणका उपायहरूको प्रचारप्रसार कार्यक्रममा सक्रिय बनाउनु पर्दछ।
- ख) कोभिड १९ सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गरी आफ्नो परिवारको हेरचाह गर्नका लागि सक्षम बनाउनु पर्दछ।

ग) आर्थिक स्थिति उकास्नका लागि श्रमिकहरूलाई घरेलु सीपमूलक तालिमहरूको सञ्चालन गरी उनीहरूलाई आत्मा निर्णय गर्न सहयोग पुर्याउनु पर्दछ ।

५.२.२ नीति निर्माणका लागि सुझाव

इटहरी उपमहानगरपालिकामा कोभिड १९ बारे अस्पतालका विद्यमान अभिलेखहरूले नसर्ने रोगहरूको समस्या दिनानुदिन बढ्दै गैरहेको देखाएको छ ।

क) कोभिड १९ रोकथाम तथा नियन्त्रण गर्नेको लागि स्थानीय निकायबाट नै जनचेतनाको विकास तथा विस्तार गर्नेको लागि प्रभावकारी कार्यक्रमहरू सञ्चालनमा ल्याउनु पर्दछ ।

ख) कोभिड १९ को रोकथामका लागि श्रमिक टोलमा नै सामुदायिक अस्पताल वा क्लिनिक कार्यक्रमका साथै पहिला स्वयम्सेविकालाई तालिम दिई घरदैलो कार्यक्रम सञ्चालन गर्नका लागि सरकारी तथा गैर सरकारी निकायहरूले समन्वयकारी भूमिका निर्वाह गर्नु पर्दछ ।

ग) श्रमिक टोललाई समेट्ने गरी कोरोना भाइरस विरुद्ध औषधी भ्याक्सिन वितरण गर्ने काम सरकारी तथा गैरसरकारी निकायहरूले सक्रिय भूमिका निर्वाह गर्नु पर्दछ ।

घ) श्रमिक वर्गको स्वास्थ्य सुधारका लागि सञ्चालित कार्यक्रमहरूको विकेन्द्रीकरण र यस्ता कार्यहरूको निरन्तर अनुगमन तथा प्रभावकारिताको मूल्याङ्कन गर्नु पर्दछ ।

५.२.३ थप अनुसन्धानका लागि संभावित शीर्षकहरू

यस्ता अनुसन्धानहरू सरकारी स्तरबाट अरु क्षेत्रमा पनि सञ्चालन गरे उनीहरूको आर्थिक र शैक्षिक अवस्थाले नसर्ने रोग सम्बन्धी पारेको प्रभाव पत्ता लगाउन मद्दत पुग्नेछ ।

क) कोभिड १९ को कारण र यसले बालबालिकाहरूलाई पार्ने असर

ख) कोभिड १९ सम्बन्धी ज्ञान, धारणा र प्रयोग ।

ग) कोभिड १९ रोकथाम तथा नियन्त्रणका उपायहरू

सन्दर्भ सामग्री सूची

ओभा, पुरुषोत्तम (२०७७), *वैदेशिक व्यापारमा कोरोनाको असर र पुनरुत्थान*, कारोवार दैनिक, ८ पुष ।

एर्माटिष्ट तथा कोभिड १९, फार्मोसी सहायकका लागि २०२०, ।

कार्की, प्रकाशसिंह (२०७७), *कोभिड-१९ ले अर्थतन्त्रमा पारेको असर*, हिमाल खबर, २५ कार्तिक ।

कोभिड-१९ ले अर्थतन्त्रमा पारेको प्रभावसम्बन्धी सर्वेक्षण प्रतिवेदन (२०७७), नेपाल राष्ट्र बैंक, अनुसन्धान विभाग, असार ।

कोभिड १९ परिचयात्मक पुस्तिका (२०७७), नेपाल सरकार, युवा तथा खेलकुद मन्त्रालय, राष्ट्रिय युवा परिषद, सानोठिमी, भक्तपुर ।

कोभिड १९ संक्रमण सम्बन्धी जानकारीमूलक फ्लिप चाट, २०७८ ।

घिमिरे, जीवनाथ (२०७७), *कोभिड-१९ संकट र प्रवासी नेपाली मजदुर*, नयाँ पत्रिका दैनिक, २५ भदौ ।

घिमिरे, दीक्षा (२०७८), *कोभिड -१९ र गैर-संक्रमित रोग : विश्वमा एकसाथ चुनौती*, सामाजिक र वातावरणीय परिवर्तन अध्ययन संस्था, नेपाल २० पुष ।

जोशी, कृष्णानन्द (२०७७), *कोरोना माहामारी विश्वव्यापी अवस्था*, विकास न्यूज, २८ जेष्ठ ।

तिम्सिना, रमेशप्रसाद (२०७७), *कोरोना भाइरस (कोभिड-१९): अभिभावकले जान्नु पर्ने कुरा*, युनिसेफ ।

नेपाल, रत्नमणि (२०७८), *नेपालमा यातायात मजदुरको अवस्था*, कान्तिपुर दैनिक, १४ असार ।

नेपाल राष्ट्र बैंक (२०७७), *कोभिड-१९ ले अर्थतन्त्रमा पारेको प्रभाव सम्बन्धी सर्वेक्षण प्रतिवेदन*, काठमाडौं : नेपाल राष्ट्र बैंक, असार ।

नेपाल राष्ट्र बैंक (२०७७), *कोभिड - १९ ले अर्थतन्त्रमा पारेको प्रभाव सम्बन्धी प्रथम पुनरावृत्ति सर्वेक्षणको प्रतिवेदन*, काठमाडौं : नेपाल राष्ट्र बैंक, मंसिर ।

कोरोना भाइरस: भ्रम र यथार्थ (२०७८), व्यावसायिक र सिर्जनशील प्रशासन: विकास, समृद्धि र सुशासन, स्वास्थ्य मन्त्रालय, प्रदेश नं. १, विराटनगर ।

शर्मा, सुधा (२०७७), स्वास्थ्य क्षेत्र : वर्तमान स्थिति र भविष्यका सम्भावनाहरू, अर्थनीति सेजनस्मारिका ।

सिंह, शंकरमान (२०७७), कोभिड र नेपालको अर्थतन्त्र, अन्नपूर्ण पोष्ट, १२ फागुन ।

Asian Development Bank (2020, September). Nepal macroeconomic update, 8 (2), Kathmandu: ADB, Nepal Resident Office.

International Labour Organization (2020). ILO Monitor: Covid -19 and the world ofwork.

World Bank (2020). Poverty and shared prosperity 2020: Reversals of Fortune. Washington DC: World Bank.

World Bank (2020 Fall). Beaten or broken ? Informality and Covid-19. ashington DC: World Bank.

World Health Organization. Coronavirus disease (Covid-19).

अनुसूची

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

शिक्षाशास्त्र सङ्काय

जनता बहुमुखी क्याम्पस

स्वास्थ्य शिक्षा विभाग

इटहरी, सुनसरी

नाम :

ठेगाना :

१ तपाईंको पेसा के हो ?

क) ज्याला मजदुरी	ख) वैदेशिक रोजगार
ग) स्वरोजगार वा व्यापार	घ) अन्य

२. तपाईंको शैक्षिक योग्यता कति हो ?

क) निरक्षर	ख) साक्षर
ग) आधारभूत तह	घ) माध्यमिक तह
ड) +२	च) स्नातक तह वा स्नातकोत्तर तह

३. तपाईं कुन धर्म मान्नुहुन्छ ?

क) हिन्दु	ख) क्रिश्चियन
ग) किरात	घ) बौद्ध
ड) अन्य	

४ कोभिड १९ हुँदा जचाउने कहाँ जाने गर्नु भएको छ ?

क) परम्परागत विधि घरमै,	ख) स्वास्थ्य चौकी
ग) बैद्य	घ) धाँमी/भाँक्री
ड) अन्य	

५. तपाईंले कोभिड १९ को समयमा सरसफाई कसरी गर्नुभयो ?

क) थाहा भएन	ख) फुर्सद हुँदैनथ्यो
ग) नियमित ध्यान दिन्थे	घ) रमा भएको समयमा ध्यान दिन्थे
ड) सम्भएको समयमा ध्यान दिन्थे	

६. कोभिड १९ को समयमा स्वास्थ्य सम्बन्धी जनचेतना कसरी थाहा पाउनुभयो ?
- क) राम्रै टोलमा स्वास्थ्य भएका कारण
 - ख) नजिकै स्वास्थ्य चौकी छैन त्यसैले थाहा पाइएन
 - ग) स्वास्थ्य चौकी टाढा छ
 - घ) आफ्नो र परिवारको स्वास्थ्यको बारेमा सचेत छौं
 - ङ) अलिअलि मात्र चेतना छ
७. कोभिड १९ सम्बन्धी जनचेतना कसरी फैलाउने गर्नु भएको छ ?
- क) खै कसरी हो थाहा छैन
 - ख) मलाई कोभिड १९ सम्बन्धी थाहा छ
 - ग) अलिअलि मात्र थाहा छ
८. कोभिड १९ को समस्या समाधानका उपायहरू के के गर्ने गर्नुभएको छ ?
- क) समयमा खानपानमा जागरुकता गराएर
 - ख) समयमा योग तथा व्यायामलाई प्रोत्साहन गरेर
९. खानपानमा कुन कुन खानेकुरालाई बढी जोड दिनु भएको छ ?
- क) दाल, भात, सब्जी, अचार वा मासुमंस
 - ख) सामान्य खाना
 - ग) अहिले खाए भरे के खाने
 - घ) अन्य
१०. तपाईंले कोभिड १९ को समयमा व्यायाम गर्नुहुन्छ ?
- क) व्यायाम गर्छु
 - ख) व्यायाम गर्दिन
 - ग) थाहा छैन
 - घ) अन्य
११. तपाईंहरूको टोलमा कोभिड १९ को समयमा स्वास्थ्य अवस्था कस्तो रह्यो ?
- क) राम्रो
 - ख) नराम्रो
 - ग) ठीकै
 - घ) अन्य
१२. सेनिटाइजर, साबुनपानी र मार्क्सको प्रयोगको अवस्था कस्तो छ ?
- क) नियमित
 - ख) थाहा छैन
 - ग) अन्य
१३. कोभिड १९ को समयमा समस्याहरू के-के छन् ?
- क) भोकमरी
 - ख) बेरोजगारी
 - ग) थाहा छैन

१४. ती समस्या उत्पन्न हुनुका कारण के के हुन् ?
 क) कोरोना भाइरस ख) सरकार ग) स्थानीय तह घ) अन्य
१५. समाधानका प्रयासहरू के के गर्नुभएको छ ?
 क) रोजगार दिएर ख) रोग नियन्त्रण गरेर ग) अन्य
१६. को-कोबाट के के पहल भएका छन् ?
 क) वडाध्यक्ष ख) वडा सदस्य ग) मेयर घ) सरकार ङ) अन्य
१७. कोभिड १९ का कारण स्वास्थ्य परेको प्रभावको कस्तो छ ?
 क) ठीक ख) राम्रो ग) नराम्रो घ) कुनै पनि होइन
१८. तपाईंहरूलाई सुरक्षित गराउन गराउन के गर्नु पर्ला ?
 क) सरकारले स्रोत जुटाउने ख) गाउँपालिकाको बजेट
 ग) मजदुर आफैले ग) अन्य
१९. कोरोनाको कारण तपाईंका बालबालिकामा कस्तो प्रभाव परेको छ ?
 क) नराम्रो ख) राम्रो ग) केही भएको छैन घ) थाहा छैन
२०. कोरोनाको कारण वृद्धवृद्धामा कस्तो प्रभाव परेको छ ?
 क) नराम्रो ख) राम्रो ग) केही भएको छैन घ) थाहा छैन
२१. कोभिडबाट बच्न यो समयमा कुन विधि अपनाउनु हुन्छ ?
 क) घरभित्रै बसेर ख) मार्क्स लगाएर ग) साबुन पानीले हात धोएर घ) अन्य
२२. कोभिडको समयमा तपाईंको बाँच्ने (परिवार पाल्ने) स्रोत के छ ?
 क) अनुदान ख) छरछिमेकी ग) आफन्त घ) भोकभोकै बस्छौं ङ) अन्य
२२. कोभिड १९ को बन्दाबन्दीमा खानेकुरा र औषधी उपचार पर्याप्तता छ वा छैन ?
 क) छ ख) छैन ग) अलिअलि छ घ) अन्य
२३. कोभिडको समयमा खाद्यान्न भण्डारण गर्ने तरिका के छ ?
 क) धेरै खानेकुरा राखेर ख) बैंकमा पैसा जम्मा गरेर ग) अन्य
२४. शुद्ध र भोलिलो पोसिलो खाना सम्बन्धी जानकारी छ वा छैन ?
 क) छ ख) छैन ग) थाहा छैन घ) अन्य
२५. तपाईंको शौचालयमा पानीको व्यवस्था कस्तो छ ?
 क) राम्रो ख) पानी नै छैन ग) पानी पुग्दैन घ) अन्य

२६. कोभिड रोग सम्बन्धी जानकारी छ कि छैन ?

क) छ ख) छैन ग) अलिअलि छ घ) अन्य

२७. कोभिड १९ सम्बन्धी ज्ञान कस्तो रहेको छ ?

क) केही थाहा छैन ख) सुरक्षित छौं ग) अन्य

२८. कोभिड १९ सम्बन्धी तपाईंको धारणा कस्तो रहेको छ ?

२९. कोभिड १९ बाट बच्नका लागि कस्तो उपाय अपनाउनु भयो ?
